

NOAH 68-69

maj-juni 1980

kr. 15,-

Hele Danmarks bygger

Dusinvis er blevet anholdt og fængslet på grund af Byggeren, — andre er kommet alvorligt til skade. Forsiderne er blevet ryddet af Byggeren. Byggeren er omtalt lige fra den franske avis Le Monde til Dagbladet i Køge. Byggeren fik Post- og telegrafvæsenet til at bryde sammen, da nogen startede en telegramaktion.

Byggeren er blevet hele Danmarks Bygger.

Men er det ikke lidt meget for en sølle byggelejeplads på Nørrebro. Byggeren dækker knapt fem mindre parcelhusgrunde og har vel i alt betydning for et par hundrede børn. — Vel at mærke stor betydning, idet den er kvarterets eneste større åndehul, hvor ungerne kan udfolde sig frit. Den er alternativet til baggårde, gader og vaskerier. Derfor er kampen for bevarelsen af Byggeren en meget vigtig lokal-kamp for en bedre tilværelse.

Når Byggeren også er blevet hele Danmarks Bygger, er det fordi, den er blevet et symbol på kampen for indflydelse på egne forhold. Byggeren blev skabt af beboere, og den blev forsvaret af dem.

I slutningen af 60'erne begyndte saneringen af Sorte Firkant. Beboere blev udsaneret. I mange tilfælde stod husene tomme. Det skabte grobunden for slumstørmerbevægelsen. Andre huse blev jævnet og tomter opstod. Tomten ved Stengade blev brugt til kundeparkering. En søndag i 1973 arrangerede Nørrebro Beboeraktion en fest her. Midt i festen kørte en lastbil ind med brædder, søm og værktøj. Det blev læst af og Byggeren blev skabt. Efter ¾ års arbejde lykkedes det at få den anerkendt som midlertidig kommunal institution, og man fik ansat personale. Siden har vi arbejdet på at få sikret Byggeren som permanent institution.

Det har flere gange set truende ud. Sidste år begyndte det for alvor at trække op til uvejr. Helhedsplanen for Sorte Firkant blev vedtaget. Lokalplanerne majoriseredes uden ændringer igennem Borgerrepræsentationen på trods af indsigelser og protester. I efteråret blev byggetilladelsen for de centrale tomter underskrevet af Viljo Sigurdsson, som dog indføjede en klausul om, at Byggeren skulle sikres, — hvorefter han fik frataget området.

Samtidig startede en underskriftindsamling i kvarteret. 2.564 skrev under på, at Byggeren skulle bevares, hvor den ligger. Det svarer til 80% af de husstande, det lykkedes os at komme i kontakt med. Og de 80% er godt 50 af samtlige husstande i kvarteret. På den måde fik vi et håndgribeligt bevis på, at beboerne bakkede os op.

Pelle Jarmer affejede underskriftindsamlingen som dørklokke-demokrati og sagde, at beboerne var blevet manipuleret og truet til at skrive under af træuede provokatører. Et forslag i Borgerrepræsentationen om så at afholde en regulær folkeafstemning i kvarteret blev afvist af Weidekamp med en bemærkning om, at folkeafstemninger kun kunne være vejledende, og da de havde taget beslutningen — ja, så var der ingen grund til det.

Se det var en rigtig historie om beboerinitiativets og nærdemokratiets vilkår i dagens Danmark.

Kampen om Byggeren har formået at sætte det til debat. Ser man bort fra de mest reaktionære aviser er spiren til diskussioner af nye former for demokrati tydelige. Det er spiret, det er enormt vigtigt at udvikle. Tidligere private foretagender — fra forældrenes børneopdragelse til spekulanter byplanlægning — underlægges i voksende grad offentlig regulering. Stats og kommunes beslutninger får større og større betydning for vores tilværelse. Indflydelse på dem må langsomt erobres ved en udvidelse af demokratiet.

Den 24. marts ville kommunen halvere Byggeren. Resten skulle blive liggende i et år. Byggerens skæbne synes beseglet. Socialdemokraterne havde ganske vist forslag fremme om en institution i Praterkarreen, — men det havde intet med Byggeren at gøre. Vort sidste middel var derfor at blokere for halveringen.

Herefter rullede lavinen. Personalet blev fyret. 22.4. blev

Byggeren halveret, men tingene straks efter flyttet på plads. 29.4 smadres Byggeren første gang. Den genrejses på en nat, lever et par dage og smadres anden gang 2.5. Opbakningen, polititerroren, den uerklærede undtagelsestilstand og kæmpedemonstrationen 5. maj er vist også kendt fra medierne.

Stilheden — (før en ny storm?) — er begyndt at sænke sig. Hvor står vi nu?

Kampen om Byggeren har været anskuelserundervisning i de herskendes opfattelse af demokratiet, — i, hvis interesser politiet varetager, — i, at alt fra politiets stavreglement til Grundloven kan brydes, — i, magtanvendelse, når man ikke makker ret, — i... Problemet i den »rene« anskuelserundervisning er, at den let kan slå over i afmagtsfølelse, og den bevidsthed er jo ikke meget værd. Men kan vi opregne nogle konkrete resultater?

I Borgerrepræsentationen d. 7.5. fremlagde DKP og Socialdemokratiet deres såkaldte Kapelvejs-løsning: til erstatning for Byggeren oprettes en byggelejeplads i kvarterets udkant. Den lægges oveni en eksisterende småbørnslejeplads. I dette ligger der selvfølgelig ikke skyggen af en sejr. Forslaget indeholder imidlertid også nogle hensigtsretninger om en udvidelse bl.a. ved inddragelse af noget kommunal oplagsplads, så størrelsen nærmer sig den eksisterende Byggers, — omend det bliver en underlig tarm. Ligeledes omtales mulighederne for en flytning af småbørnslejepladsen til et andet sted.

UDGIVER

NOAH
Rådhusstræde 13
1466 Kbh. K
Tlf.: (01) 15 60 52
Giro: 5 56 00 39

Åbningstid:
hverdage 10 - 16

ABONNEMENT

NOAH 71 - 78 kr. 65,-

Ældre numre kan købes på
længe oplag haves.

Meddelelser om flytninger og
reklamationer vedr. leveringen
rettes til postvæsenet.

Sats og tryk:
Eks-Skolens Trykkeri ApS
2200 N — (01) 35 72 76

REDAKTION OG TEKNIK

Niels Arne Jensen, Arne Guldager
Jensen, Winnie Kristensen, Birgitte
Laursen, Peter Magnussen, Jes
Ferm Nielsen, Margot Møller Niel-
sen, Søren Nielsen, Peter Nissen,
Henning Schroll, Jesper Toft.

INDHOLD

Hele Danmarks Bygger	2
ENERGITEMA	4-16
— Energiske tider	4
— Kæmpekraftværker — ingen naturlov	6
— Fra oliekrise til varmeplanlægning	9
— Varmeplanlægning i Hovedstadsområdet	11
— Risingeværket — en klods om benet	14
— Spar 60% olie	16
Miljøet har det bedre	20
Giftige grøntsager i Glostrup ..	22
Det kan betale sig at forurene ..	24
Mikroprocessor — Makroarbejdsløshed	25
Mere om produktvurdering	28
Miljølejren NOAH 1980	30
Cyklistdemonstration	32

Hvis disse hensigter opfyldes, — hvilket der er underhåndsfalter om mellem Socialdemokratiet og DKP, — har kampen for bevarelsen af Byggeren ikke ført til det totale nederlag. Det var ellers udsigterne d. 24. marts, da blokaden startede. En lemlæstet Bygger er også et resultat. Men der er mange minusser, der gør det uacceptabelt: For mange børn bliver der lang vej til den, det er usikkert, om det bliver en åben institution. Personalet bliver ikke genansat. O.s.v.

Det er DKP, der er kørt frem med Kapelvejsløsningen, men det eventuelle resultat er ikke deres. Siden forslaget kom frem i Borgerrepræsentationen har de arbejdet i ly af blokaden og den aktive kamp, selvom de har gjort alt for at sabotere den. Uden denne kamp havde deres forslag ikke været en papirtiger, men var havnet i papirkurven.

Kampen for Byggeren er tæt forbundet med kampen mod den ny overbebyggelse af kvarteret. Når Byggeren skal væk, er det,

fordi man har prioriteret sanering til nybyggeri frem for lys, luft og grønne områder. Vi ser selvfølgelig tilhængere af nybyggeri, men ikke der, hvor der er mindst plads til det i landet.

I saneringspolitikken er der ingen ændringer at spore. Bulldozerens totalsanering kører videre på bekostning af en sanering hvor man tog de dårligste, sundhedsfarligste og mest brandfarlige huse først. Københavns kommunes bagtanke er, at nørrebroerne skal erstattes med mere velbeslåede skatteydere, der kan betale de høje huslejer i nybyggeriet. — Om det lykkes at tiltrække dem til det betonslum, der er ved at rejse sig, er måske tvivlsomt. Det vil kun kunne realiseres under en voldsom bolignød.

De konkrete resultater for Byggeren og kvarteret er, som det ser ud i øjeblikket, magre. Men kampen for Byggeren er ikke noget enkeltstående. Der er meget, der ligner.

Skråt overfor Byggerens plads ligger Folkets Hus, et sted der blev skabt af beboerne og drives af dem, — det er truet. Ude på Amager ligger den nye Sundbygger, der stadig lever, fordi man ikke har kunnet overkomme at sætte magten ind — endnu. Der er Børnehuset på Christianshavn og Christiania. Der er mange steder i København og ud over landet, der står for tur. Kampen er i

gang. Den er begyndt for længe siden, — vi husker bl.a. Todesgade og Ballerup Kulturkro.

Kampen for Byggeren har vist at vores styrke er voksende, og at i takt med den vokser modstandernes raseri. Men på langt sigt bliver de måske tvunget til at besinde sig.

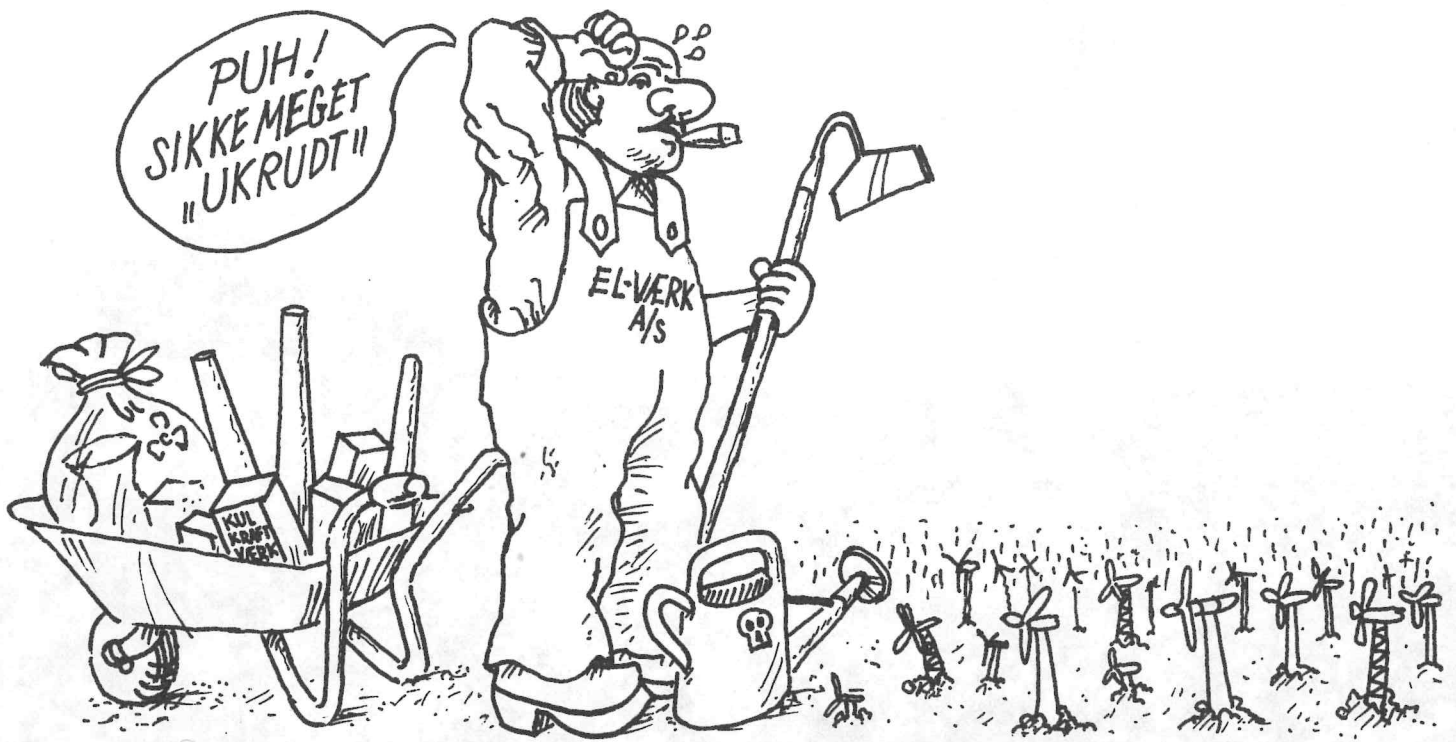
Plankeværket om Byggerens plads er nu rejst, og de er begyndt at gå i jorden. Det sker under beboer-blokade, under overvågning af uro'erne og hundredevis af kampklædte strømere.

Jord & Beton og Byggefagernes Samvirke har sagt, at de ikke arbejder under politibeskyttelse. Det er et princip. Men princippet brydes åbenlyst. DKP-fagforeningsfolkene kalder det bare overvågning. Det er en pinlig sag. Det eneste fortrøstningsfulde er, at Jord & Beton Ungdom, elektrikerlærlingene og lignende organisationer tager afstand fra det. Der er stadig lys forude.

8.5.80

Per Bregengaard
medl. af Nørrebro Beboeraktion
Blågårdsgade

PS! Vi har mærker, plakater og en børnebog. Der er også en lysbilledserie vi tager rundt og viser. Henvend dig til Nørrebros Beboeraktion, Blågårdsgade 31c, 2200 N.

Energiske tider

For 5 - 10 år siden eksisterede begrebet energipolitik ikke. Først oliekrisen i 73/74 satte gang i en ny statslig aktivitet — energiplanlægning. (Læs artiklen: Fra oliekrise til varmeplanlægning). Den skulle vise sig at få en central placering i den offentlige debat.

Hvis noget kan få sindene i bevægelse, så er det netop energipolitik. Egentlig ikke så underligt, når man tænker på den store betydning valget af energiformer og energiproduktionsstruktur har for både befolkningen og elkapitalerne.

Skal vi have atomkraftværker; store kulkraftværker; decentrale kraftvarmeverker; vindmøller; biogasanlæg; naturgasværker... eller hva'? Valget er et politisk spørgsmål og afhænger i høj grad af med hvilken styrke de enkelte gruppers interesser føres frem.

Elkapitalerne har haft en klar førerstilling med hensyn til at få indflydelse på energipolitikken. I den statslige energi- og varmeplanlægning, som skal fastlægge, hvilke energiformer, der skal bruges i forskellige regioner, har elkapitalerne kæmpet en brav kamp for at trænge naturgassen og vedvarende energi i baggrunden — indtil nu med et ganske godt resultat. (Læs artiklen om varmeplanlægningen i hovedstadsområdet).

Hvem var det, der skulle have indflydelse på regionplanerne?

Energiforsyningen er i dag baseret på centraliseret energiproduktion. Ikke mindst elforsyningen. Sådan har det ikke altid været.

I elproduktionens barndom blev elektriciteten produceret af lokale elselskaber tæt ved forbrugerstedet. Centraliseringen er resultatet af en lang historisk udvikling, hvor økonomiske interesser har været drivkraften. Foreløbig er vi stoppet ved, at to el-sammenslutninger, Elkraft og EL-SAM, kontrollerer produktionen og planlægger al fremti-

dig kraftværksudbygning. (Læs artiklen: Centraliseret energiproduktion).

Til daglig tænker vi ikke så meget over, hvordan elektriciteten produceres. Der er altid strøm, når vi tænder for kontakten. Men en gang imellem — ikke så sjældent i dag — får vi at føle, hvad centraliseret elproduktion og centraliseret beslutningsstruktur betyder for vores hverdag. For eksempel når vi, på tværs af de lokal-, kommunal- og regionplaner, som vi selv har fået lov til at vælge mellem (!), får besked om, at nu skal der altså bygges et Risingeværk, et Amagerværk, et Nordjyllandsværk, et ... (Læs artiklen om Risingeværket).

Det er ikke alle, der stiltiende accepterer den energi'planlægning', der serveres for dem. Protesterne breder sig som ringe i vandet. Aktionsgrupper dannes og går aktivt ind i diskussionen om fremlagte byggeplaner for nye elværker. På Fyn har beboergrupper f.eks. dannet »Komiteen mod Risingeværket«.

Andre tager selv initiativer til at finde alternative måder, at dække energiforbruget. Solenergi, biogas osv. luner i mange danske hjem. Fællesprojekter omkring energiforsyning af hele byer sættes i gang af beboerne. (Læs artiklen: Spar 60% olie).

Energi og levevilkår

Energi har altid været en forudsætning for, at et samfund kan eksistere. Størrelsen af energiforbruget og måden at skaffe den på kan derimod være vidt forskellige, afhængig af udviklingsgraden i produktionen og samfundets struktur.

Omvendt vil måden at producere energi på kunne påvirke samfundsudviklingen og vil derfor have indflydelse på levevilkårene.

Levevilkår er ikke bare et spørgsmål om at have et sted at bo og have mad på bordet hver dag. Det er den samlede

livssituation det kommer an på — om vi har mulighed for aktivt at påvirke hele vores hverdag i fællesskab med andre.

Den udprægede centraliseringstendens, der er i samfundet; i industri; i handel; i byudvikling, betyder opsplitting af livet i lokalområderne. Boliger koncentrerer i et område, arbejdspladser i et andet, butikker i et tredje. Hver dag skal vi transportere os over store afstande for at ordne dagens opgaver. Vi mister kontakten med naboerne, da vi ikke længere har andet til fælles med dem, end at vi bor i den samme opgang. Mulighederne for at få reel indflydelse på udviklingen i vores lokalområde, på vores arbejdspladser, på vores fritid osv. forringes.

Centraliseret energiproduktion forøger centraliseringstendenserne på alle samfundsområder — en samfundsudvikling, hvor mennesker i stigende grad bliver bundet til en koncentration og industriudvikling, som afgørende forringer livssituationen.

Når energien produceres på store centrale værker, fremmes byudviklingen omkring dem. Rentabiliteten af værket og af ledningsnettene til f.eks. el og fjernvarme, kræver et stort, koncentreret forsyningsopland.

Planlægningen af bolig- og industriområder må tage dette i betragtning. Nye boliger og industrier må bygges dér, hvor der i forvejen er bymæssig basis for central energiproduktion.

Transportsystemerne — veje, havne, jernbaner — skal udbygges omkring de store værker, så der bliver mulighed for tilførsel af store råstofferleverancer, f.eks. kul eller uran. Affaldsstofferne skal også transporteres væk. Enten det nu er radioaktivt affald fra atomkraftværker eller det er flyveaske fra kulfyrede værker.

Disse nye veje osv. vil suge industri- og handelsvirksomheder til sig som magneter. Nye boliger kan lige så godt bygges hvor der i forvejen er veje og jernbaner, så sparer man investeringerne til nye.

Udviklingen i mindre byer vil stagnere og vi får en skærpelse af den allerede kendte opsplitting i landet mellem industrielt udviklede og ikke-udviklede regioner.

Men ét er energiforsyningen og måden, vi skal forsynes på og alle de interesser, der er involveret i det. Noget andet er, at det stadigt større energiforbrug i ligeså høj grad hænger sammen med den *måde*, energi forbruges på, som det hænger sammen med, *hvad vi får ud af det* i form af forbedrede levevilkår.

Et slående eksempel i den retning leverede gartnerne under den sidste benzinkonflikt. Man kunne høre i radioen, at de var kommet i klemme. De skulle nemlig bruge 2 liter olie pr. kg. tomater, de fremstiller om vinteren. — Et eklatant eksempel på tåbelig anvendelse af samfundets ressourcer. Det er selvfølgelig ikke gartnerne, der skal have på pukkelen i den sammenhæng. Hvis danske gartnere skal overleve som gartnere, så er de nødt til at producere tomater — også om vinteren. Sådan er vilkårene. Men tilbage står for os almindelige mennesker: i hvor høj grad ville det forringe vores levevilkår, hvis vi ikke kunne købe danske tomater om vinteren?

I industrien gør lignende forhold sig gældende. Energi er en udgiftspost på linie med udgifterne til arbejdskraft, maskiner og råstoffer. Ofte har et øget energiforbrug kunnet sikre en bedre (= mere økonomisk) udnyttelse af arbejdskraft og maskiner.

Vi ser også stærkt energikrævende produkter vinde indpas. Et eksempel er kunststoffernes indtog, f.eks. på tex-

tilmarkedet. Det er enormt meget mere energikrævende at producere tøj af kunstfibre end af f.eks. bomuld (samtidig med at de ofte laves af energiråstoffet olie). Og det er da rigtigt, at det visse steder kan være en fordel med disse stoffer, bl.a. fordi de er nemmere at holde rene. Men det er sandelig ikke altid behageligt for dem, der skal gå med tøjet eller på anden måde arbejde med det, fordi deres arbejdsgiver kan se en personlig økonomisk fordel i at anskaffe det

Et eksempel er børnehospitalet i Vangede. Ledelsen regnede ud, at der kunne spares en del udgifter på rengøringen, hvis man lagde syntetiske gulvtæpper på hele hospitalet. Konsekvenserne for personalet og klienterne (børn, som ofte kravler) ville blive hovedpine og masser af stød fra statisk elektricitet, blandt rengøringspersonalet ville en del desuden skulle fyres. Det var jo herfra den økonomiske gevinst skulle komme.

På rigshospitalet er det arbejdstøjet, det kunne betale sig at spare på. Her har personalet længe kæmpet mod syntetisk arbejdstøj, der bl.a. giver talrige hudgener.

Stoffernes indførelse er bestemt af markedsmekanismer. I det øjeblik de kan produceres og/eller bruges med færre udgifter, vil blive forsøgt indført. Og med hvilke konsekvenser: i ovenstående eksempler med forringede arbejds- og levevilkår, med øget energiforbrug og med øget arbejdsløshed.

Og så midt i denne krise??...!!

I de danske byer ligger der parcelhuse i een del, boligblokke i en anden, industri i en tredje og forretninger i midten.

Og hver dag skal vi farte fra det ene sted til det andet. Byernes udvikling er økonomisk bestemt, og den er med til at opsplitte vor tilværelse i fuldstændig usammenhængende dele. Men den betinger også et stort transportbehov — og dermed et stort energiforbrug.

I almindelighed er den langt mere energiøkonomiske kollektive trafik underprioriteret den private bilisme, og den kollektive trafik besværliggøres desuden af, at folk kommer alle mulige steder fra og skal alle mulige steder hen. Specielt parcelhuskulturen er en hindring i den sammenhæng.

Privatbilismen er derfor det middel, man overlader til folk for at de selv kan dække et — i forvejen irrationelt og samfundsskabt transportbehov, nemlig et transportbehov, der bestemmes af den kapitalistiske byudvikling.

Ivan Illich gav i 1973 følgende lærerige eksempel om privatbilismen: »Hver amerikaner kører i gennemsnit 10.000 km om året i bil. Hver dag bruger de 4 timer på det — en del tid til at sidde i bilen og køre, og en del tid på at tjene penge til bil, benzin, afgifter mv. I alt 15.000 timer om året på at køre 10.000 km. Det giver en gennemsnitshastighed på 6 km i timen eller nogenlunde som man kan gå, og betydeligt langsommere end man kan cykle.

For at dække et ugentligt unødvendigt — og samfundsskabt — transportbehov. Disse forhold har næppe ændret sig til privatbilismens fordel i løbet af krisen.

Vi mener, at synspunkter som ovenstående også hører med i energidebatten. At vi altså ikke skal nøjes med at diskutere hvorvidt et givet energibehov nu skal dækkes med A-værker, kul-værker eller for den sags skyld sol- og vindværker.

Derfor vil vi godt opfordre miljø- og levevilkårsinteresserede til i højere grad at inddrage den slags synspunkter.

Ikke mindst her i bladet.

W.K. P.N.

Kæmpekraftværker

Hvordan skal energien produceres. Skal det ske på store centrale kraftværker — enten med kul eller uran som råstof — eller på decentrale kraftvarmeværker. Elselskaberne og den hidtidige statslige energiplanlægning lader ikke til at være i tvivl. Man skulle nærmest tro, at centraliseret energiproduktion betragtes som en naturlov. Et tilbageblik i historien vidner om, at det langt fra er tilfældet. Det er snævre økonomiske forhold, der er årsagen til centraliseringen.

NOAH-bladet bringer her historien om, hvorfor elproduktionen er blevet en centraliseret produktion.

Elektrificeringen af Danmark begyndte i 1890'erne og tog rigtig fart i begyndelsen af 1900.

Når nogen byggede et elværk, uanset om det var private folk eller en kommune, så skete det ikke, fordi de syntes det var synd for befolkningen, at den skulle have al det besvær, der var forbundet med at bruge gas- eller petroleumslamper. Elproduktionen var et godt investeringsobjekt og det var økonomiske overvejelser, der lå til grund for etableringen af et elværk.

»... og da et elektricitetsværk jo ikke hørte til de dårligste objekter, men havde mulighed for at blive en god indtægtskilde for kommunen, var man inden for bykommunerne ikke sene til at vælge den linie, der førte til oprettelse af et selvstændigt elektricitetsværk i kommunerne og som oftest med kommunen selv som anlægsejer.«¹⁾

Ingen elselskaber var interesserede i at miste den gode indtægtskilde det var at drive et elværk. Der opstod derfor en konkurrence mellem de forskellige selskaber om at forsyne forbrugerne med el i så mange geografiske områder som muligt. Jo flere forbrugere et selskab havde, jo større blev el-salget og dermed indtægterne for ejerne.

Men elselskaberne konkurrerede ikke kun med hinanden. For at få flere elforbrugere tilsluttet, måtte el være konkurrencedygtigt over for de energiformer, som elektriciteten skulle erstatte. I begyndelsen af elpro-

duktionens historie var der f.eks. hård konkurrence med gas og petroleum, som anvendtes til belysning.

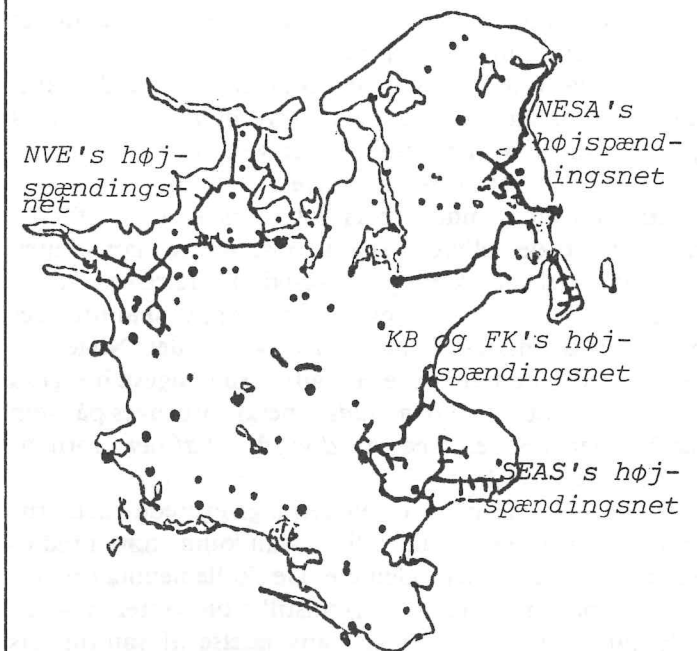
Den, der kommer først til mølle...

Omkring 1915 eksisterede der rundt regnet 100 elselskaber på Sjælland, der producerede elektricitet på eget værk. I dag findes der kun tre. Det er IFV (Isefjordsværket I/S), SEAS (Sydøstsjællands Elektricitets Aktieselskab) og KB (Københavns Belysningsvæsen). Alle andre selskaber fungerer som rene distributionselskaber.

Det er ikke tilfældigt, at det netop er IFV, SEAS og KB, der har overlevet som produktionsselskaber. Baggrunden for dette skal findes langt tilbage i elproduktionens historie. Vi skal helt tilbage til omkring 1907, hvor nogle elselskaber begyndte at producere vekselstrøm i stedet for jævnstrøm.

I begyndelsen af 1900 var elektrificeringen af de områder, der lå i nærheden af et elværk langt fremskreden. For at få nye kunder måtte de enkelte selskaber se sig om efter nye forsyningsområder, hvor elproduktion endnu ikke var oprettet. Elværkerne producerede imidlertid jævnstrøm, som er dyr at transportere mere end 2-3 km. Jævnstrøm var derfor ikke konkur-

Elektricitetsværker og højspændingsnet på Sjælland i 1915.

Signaturer: ● elektricitetsværker
— højspændingsnet

Kilde: Elkommisionen, Elektricitetsrådet, 1907-1957. Kbh. 1957.

De eneste elselskaber på Sjælland, der havde vekselstrømsværker i 1915 var KB, NESA, NVE, FK og SEAS. Via højspændingsnet kunne de fire selskaber rentabelt sælge el til væsentlig større opland end jævnstrømsværkerne. Netop disse fem selskaber er de eneste, der har overlevet som produktionsselskaber.

ikke en naturlov

rencedygtig over for andre ener- giformer i områder, der lå læn- gere end et par kilometer borte fra elværket.

Vekselstrøm er væsentlig billi- gere at sende over store afstande. Når nogle elselskaber gik over til vekselstrømsproduktion skal det altså forstås i sammenhæng med de muligheder, det gav dem for at inddrage nye forsyningsområ- der. Der foregik en hård konkurre- rence mellem de enkelte selska- ber om at komme først med at sælge strøm til de endnu ikke elektrificerede områder i byerne og på landet.

Det er meget tydeligt, at de el- selskaber, der dengang satsede på vekselstrømsproduktion og på den måde inddrog nye områ- der i deres kundekreds, også er de selskaber, der i dag har overlevet som produktionssel- skaber. Se figuren.

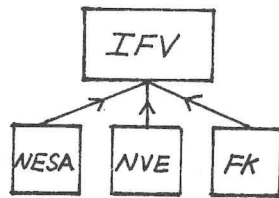
De udvidede muligheder for at inddrage nye markeder gav sel- skaberne en god konkurrencepo- sition både over for andre ener- giformer og over for de jævn- strøms-producerende selskaber. Deres produktionspriser blev hurtigt så lave på grund af stor- driftsfordele, at det kunne betale sig for et stigende antal af de øvrige selskaber at købe el fra vekselstrømselskaberne frem for at producere selv.

Mellem 1914 og 1939 traf samtlige købstadsværker på Sjælland aftale med de »store« elselskaber i deres område om at få leveret el fra disse. Købstads- selskabernes elværker overgik til kun at være omformerstationer for den købte vekselstrøm til jævnstrøm, da forbrugerinstalla- tionerne stadig var til jævn- strøm. Mellem 1951 og 1963 ned- lagdes værkerne helt som konse- kvens af, at byforsyningerne om- lagdes til vekselstrøm. De res- pektive selskaber driver nu kun transformatorstationer, det vil sige at de transformerer høj- spændt vekselstrøm ned til for- brugerspændingerne på 220 V og 380 V.

Markedskræfterne på arbejde

Det næste trin i centraliseringen af elproduktionen skete i 1937.

På daværende tidspunkt centra- liseredes tre elselskaber i interes- sentskabet Isefjordsværket (IFV). Interessenterne var NESAs (Nordsjællands Elektricitets og Sporvejs Aktieselskab), NVE (Nordvestsjælland Elektricitets- sværk) og FE (Frederiksberg Elektricitetsværk).

Baggrunden for sammenslut- ningen var den dominerende po-

sition Københavns Belysning- svæsen (KB) havde opnået fra midten af 20'erne. Gennem inve- stering i et stort dampkraftværk, H.C. Ørstedsværket, havde KB formået at producere elektriciteten så billig, at de øvrige produ- ktionsselskaber gennem 20'erne og 30'erne havde købt det meste el til deres forsyningsområder af KB i stedet for at producere selv.

Denne situation var på længe- re sigt en trussel mod disse sel- skabers overlevelse som produ- ktionsselskaber. Hvis KB fortsat havde salgsgrundlag for bygning af store, teknologisk set avance- rede kraftværker, ville det på et eller andet tidspunkt betyde, at de købene selskaber ikke kunne vende tilbage til at producere selv. Deres prisniveau ville ikke være konkurrencedygtigt over for KB's.

I 1936 opsagde KB overens- komsten om levering af el til de øvrige selskaber. Det skete sand- synligvis med henblik på at få en ny og for KB mere fordelagtig overenskomst. KB havde nemlig samtidig planer om at bygge et nyt stort værk, Svanemøllevær- ket.

Udsigterne til en konsolidering af KB's dominerende position som produktionsselskab stillede de andre selskaber over for kravet om at tage konkurrencen med KB op. Hvis de ikke gjorde det, måtte de se i øjnene, at de fratoges mulighederne for no- gensinde at komme til at produ- cere selv igen. De ville blive hen- vist til den samme skæbne som købstadselskaberne tidligere blev, nemlig at overgå til at være rene handelsselskaber.

For at kunne konkurrere med KB var det nødvendigt at inve- stere i nye kraftværker med en teknologi, der kunne sikre pro- duktionspriser, der var mindst lige så lave som KB's. Hver for sig havde selskaberne ikke kapital nok til at klare investeringerne.

Det er på baggrund af dette man skal forstå sammenslutnin- gen af NESAs, NVE og FE i sel- skabet IFV. Ved centraliserin- gen var de i stand til at skaffe den kapital, der var nødvendig for at investere i et nyt værk. Dette værk var Kyndbyværket, som blev bygget i 1940.

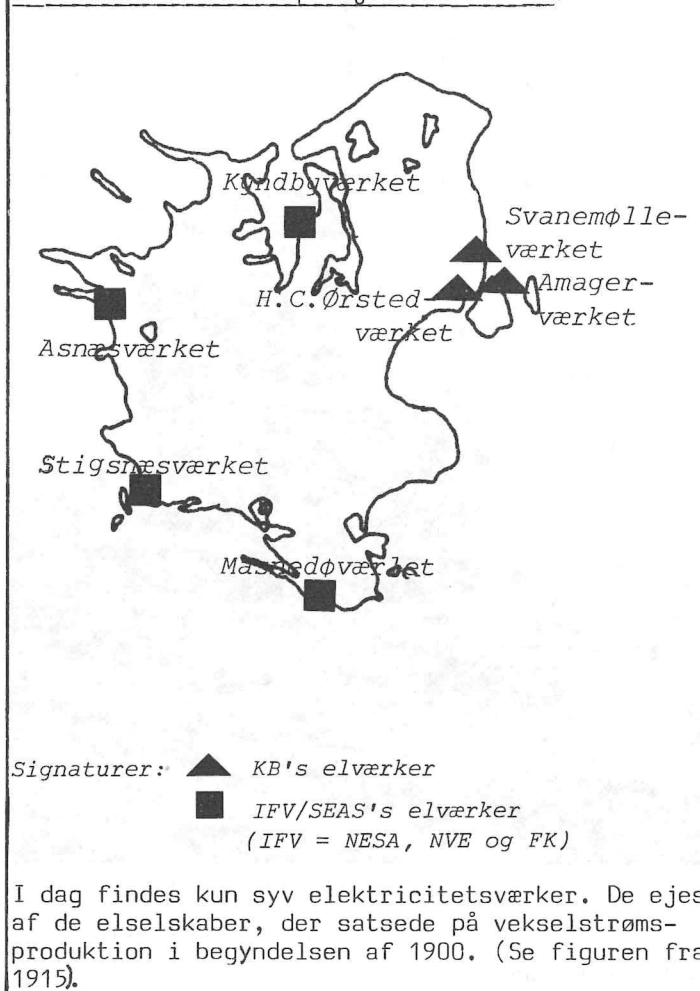
SEAS deltog også i forhand- lingen om dannelsen af IFV. Men de trak sig ud af det, bl.a. fordi placeringen af det nye kraftværk var meget uhensigts- mæssig i forhold til deres forsyningsområde: Sydsjælland og Lolland-Falster. De skaffede sig i stedet kapital til at bygge deres eget værk på Masnedø, hvilket skete ved at udvide aktiekapita- len. Dette gav dem mulighed for at optage store lån til investerin- gerne.

KB udsatte bygningen af Sva- nemølleværket, som følge af konkurrenternes bygning af nye værker.

Ved bygning og senere udbyg- ning af henholdsvis Kyndbyvær- ket og Masnedøværket lykkedes det IFV og SEAS at tilbageero- bre det sjællandske og lolland- falsterske marked fra KB.

Med udgangen af 30'erne var

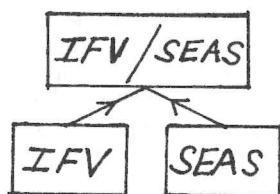
Elektricitetsværker på Sjælland i 1980.

der tre produktionsselskaber tilbage: IFV, SEAS og KB.

Lykken vender

IFV og SEAS konsoliderede deres konkurrenceposition over for KB og over for andre energikapitaler ved i 1954 at slå sig igennem i form af en økonomisk samkøringsoverenskomst. IFV/SEAS kunne efter denne centralisering skaffe kapital til at investere i et nyt værk nemlig Asnæsværket, som de byggede i 1959. Senere i 1966 byggede de Stigsnæsværket.

Teknologiudviklingen på IFV/SEAS's værker betød, at deres produktionspriser efterhånden blev så lave i forhold til KB's, at det kunne betale sig for KB at købe en stigende del af deres elforbrug hos IFV/SEAS. Nu var det altså KB, der stod som det købende selskab og ikke omvendt som i 20'erne og 30'erne, hvor det var de andre selskaber.

I slutningen af 60'erne stod KB i samme true-de position, som de andre selskaber havde stået i i slutningen af 30'erne. De var i fare for på længere sigt at blive udraderet som produktionsselskab.

KB valgte at tage konkurrencen med IFV/SEAS op. De byggede et nyt kraftværk, Amagerværket i 1971. Det var første gang siden 1953, hvor de investerede i Svanemølleværket, at de byggede et nyt værk med forbedret teknologi.

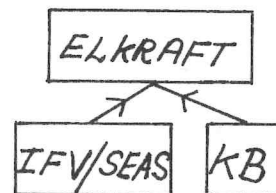
Med bygningen af Amagerværket nedbragte KB produktionspriserne til et niveau, der lå

tæt på IFV/SEAS's. Begge selskaber kunne derfor drage fordel af at indgå en teknisk samkøringsoverenskomst. En sådan blev etableret i 1975. Den indbar, at beslutningerne om, hvor stor produktionen skulle være på de forskellige selskabers værker, blev taget centralt. I praksis betød det, at det værk, der havde de laveste produktionspriser, fik lov til at levere den største del af elforbruget.

Krøllen på halen

Som krøllen på halen centraliseredes IFV/SEAS og KB i 1978 økonomisk i andelselskabet Elkraft a.m.b.a. Elkraft foretager såvel den tekniske som den økonomiske koordinering og planlægning af elproduktionen. Alle indtægter fra de enkelte værker går i en fælles pulje, som

så fordeles til de enkelte selskaber afhængig af deres udgifter til daglig drift. Planlægning og investering i nye værker sker også af Elkraft.

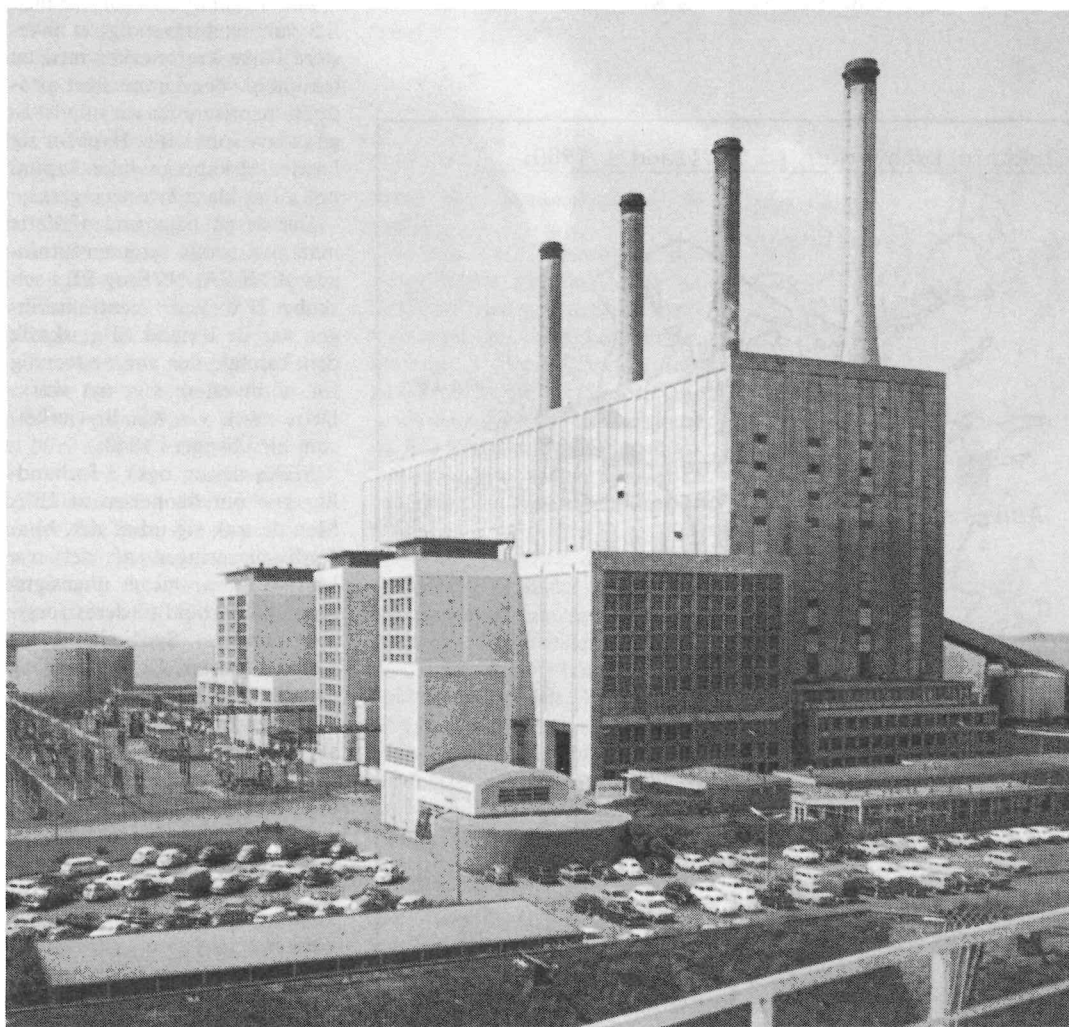
Årsagen til denne, foreløbig sidste, centralisering ligger i, at konkurrencen mellem elskaberne ikke længere kan afgrænses til at foregå på nationalt plan. Der opstår en international konkurrence mellem elskaberne, som bl.a. styrkes af EF-initiativer omkring sikring af fri konkurrence på energimarkedet i hele EF.

De tyske, svenske og norske elskaber har i dag lavere produktionspriser end de danske. Det stiller krav til de danske selskaber om at forsøge at nedsætte priserne gennem etablering af mere rentable værker. Store centrale kul- eller atomkraftværker er elskabernes svar på rentabilitetskravet. Selskaberne IFV/SEAS og KB kunne ikke hver for sig klare de store kapitalinvesteringer, der er nødvendige til sådanne værker. En økonomisk centralisering var nødvendig, og blev en realitet.

Udviklingen i elforsyningsstrukturen på Fyn og i Jylland minder meget om Sjællands. Der hedder Elkrafts pendant bare Elsam.

I elforsyningsloven²⁾ står der, at en koncession til at drive atomkraftværker kun vil blive givet til ét selskab. Vi må altså satse alle kræfter på, at de to elskaber ikke en dag kommer til at hedde *Elsamkraft*.

W.K.

Den økonomiske centralisering, der er sket i elproduktionen er blevet efterfulgt af centralisering af produktionen på færre, større værker. Her ses en del af Asnæsværket ved Kalundborg.

Noter:

1) Svend Dahl (red.): »Danmarks kultur ved år 1940«. Det danske Forlag, 1942, s. 46.

2) Lov om elforsyning. Lov nr. 54, 25/2 - 1976, §4.

Kilde:

Finn H.Clemmensen, m.fl.: »Os ta'r de ikke strøm på! — En analyse af elproduktionens udvikling øst for Storebælt.« Projektreport fra TEK-SAM-uddannelsen, RUC, 1979.

Fra oliekrise til varmeplanlægning

Der er en nøje sammenhæng mellem energiforsyning og levevilkår. Det gør energipolitikken central i kampen for bedre levevilkår.

I disse år tages der beslutninger, som får betydning for den danske energiforsyning mange år ud i fremtiden. Det aktualiserer yderligere energipolitikken. Det mest omtalte emne er nok atomkraften. Et andet område, som måske er lige så betydningsfuldt, er varmeplanlægningen.

Der er taget beslutning om indførelse af naturgas i Danmark — hvordan er ikke endelig afgjort.

Elselskaberne ønsker at opføre flere store kraftværker i de kommende år, og der er planer om en større udnyttelse af spildvarmen fra kraftværkerne — hvordan er ikke endelig afgjort.

Varmemarkedet er det største energimarked i Danmark. Det dækker ca. 40% af energiforbruget. Vedvarende energi kunne komme til at dække en stor del af dette forbrug. Det samme gælder naturgas og kraftværkerens spildvarme. Vil dette finde sted og i givet fald hvordan. Det er i høj grad det varmeplanlægning handler om.

Resultatet får indflydelse på beskæftigelse, byudvikling, miljø... med andre ord alt det vi til sammen kalder levevilkår.

Krisepolitik

Oliekrisen i 1973/74 blev starten til en ny statslig aktivitet — energiplanlægningen. Gennem 60'erne havde markedskræfterne fået lov at bestemme udviklingen. Det førte blandt andet til den store danske olieafhængighed. Den billige olie havde efterhånden udkonkurreret både kul, koks og tørv til både elfremstilling, opvarmning og transport.

Oliekrisen bragte systemet ud af balance. Markedskræfterne kunne ikke mere alene regulere udviklingen og staten måtte gribe ind for at undgå et sammenbrud. Det var først og fremmest økonomien, som var truet, men oliekrise viste også hvordan energiforsyningen kunne bruges som politisk våben. Vigtigst af alt er nu nok, at oliekrise varslede den ressourcekrise, som den vestlige verden (og iøvrigt også Østeuropa og USSR) så sikkert har styret hen imod. Energiplan-

lægningen er et forsøg på at løse nogle af disse problemer gennem statslig indgriben. Disse forsøg foregår både på nationalt og internationalt plan. For eksempel gennem EF-samarbejdet.

Hidtil har de statslige indgreb kun været begrænsede. Det samme kan man sige om resultaterne. Energiforbruget stiger stadig støt, selv om der er tegn på stagnation og fald inden for nogle få områder, for eksempel trafik. Det er et spørgsmål om vores samfundssystem (kapitalismen) kan overleve uden et voldsomt ressourceforbrug.

Der satses i dag store økonomiske ressourcer på at »løse« energiproblemet gennem udvikling af ny teknologi. Især formerings- og fusionsreaktorerne ses der frem til med stor forventning. Der er dog stor grund til at være betænkelig over for den slags løsninger. De politiske og miljømæssige konsekvenser er ikke særlig rare. Det er løsninger, som kun tager sigte på at løse vækstsamfundets krise.

Dansk energipolitik 1976

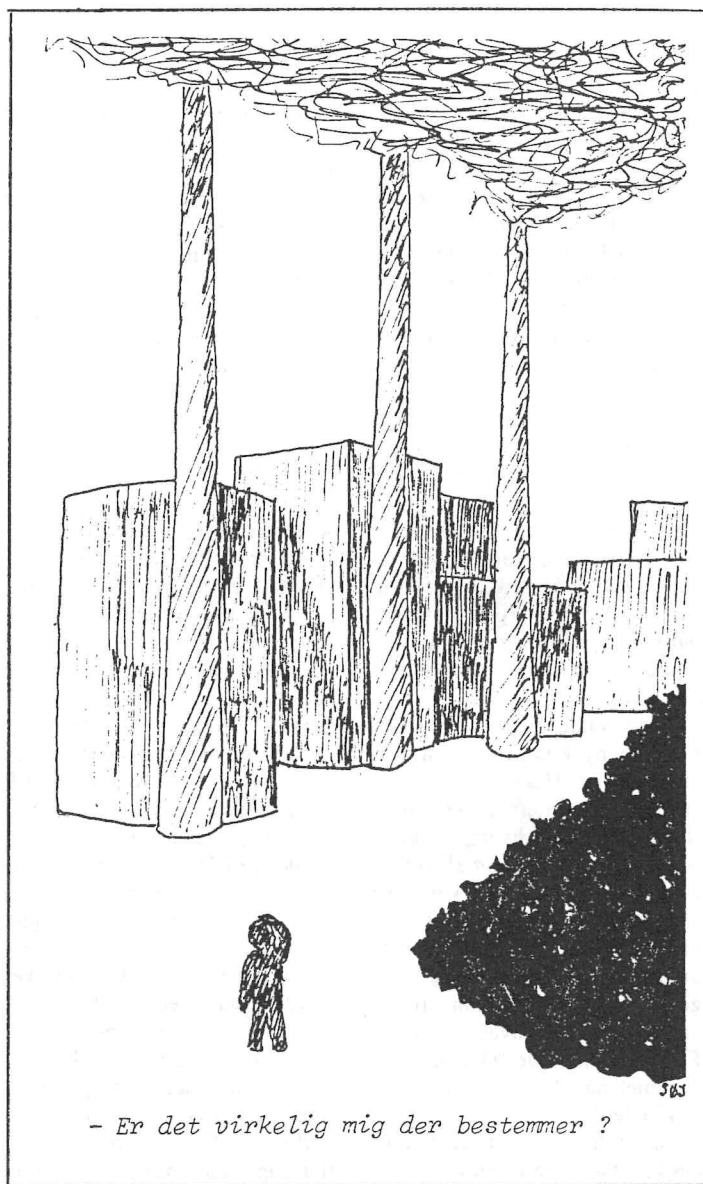
Det første bud på en samlet dansk energipolitik var handelsministeriets energipolitiske redegørelse: »Dansk energipolitik 1976«. (DE-76). I den opstilledes tre hovedmålsætninger for den fremtidige energipolitik.

— Energiforsyningens sårbarhed skal reduceres, særlig olieafhængigheden.

— Væksten i energiforbruget skal bremses.

— Energiforsyningen skal intensiveres og samordnes.

Den massive olieafhængighed skulle erstattes af en bred vifte af andre energikilder. De nye energikilder var først og fremmest

- Er det virkelig mig der bestemmer ?

atomenergi, kul, naturgas og i begrænset omfang vedvarende energikilder. Elværkerne forbrug af svær fyringsolie skulle erstattes af kul og på længere sigt uran. Brændselsolien til opvarmning skulle erstattes af naturgas og en forøget udnyttelse af kraftværkerens spildvarme. DE-76's målsætning om at reducere energiforsyningens sårbarhed, var altså først og fremmest rettet mod olieafhængigheden. Det upåagtet, at for eksempel atomkraft ikke giver mindre sårbarhed, snarere tværtimod. Det er mere et spørgsmål om, hvem vi skal være afhængige af.

Et andet element i DE-76 var energibesparelserne. Besparelserne var dog ikke særlig omfattende og næsten kun rettet mod varmemarkedet. Det skyld-

tes varmemarkedets store andel af det samlede energiforbrug, men nok også at det vil være politisk lettere at få gennemført besparelser her, end overført transport og erhvervenes energiforbrug. Varmeplanlægning var altså lige fra starten central i den statslige energipolitik.

Varmeplanlægning

Når man snakker om energipolitik, er det vigtigt at være klar over at det ikke kun er staten, som fører energipolitik. Der er mange forskellige interesser i energipolitik. Det gælder ikke mindst varmemarkedet, det største energimarked i Danmark.

At energiselskaberne er interesseret i varmeplanlægning er indlysende. Resultatet vil i høj

Fra oliekrise til varmeplanlægning

grad komme til at virke styrende på deres fremtidige markedsan- dele. Olieselskaberne har hidtil dækket en meget stor del af dette marked. En del af det vil de nok komme til at afgive til elselska- berne. Til gengæld er olieselska- bernes interesse for både kul og uran voksende, så en del af ka- gen skal de nok få igen ved at være leverandør til elselskaber- ne.

Elselskabernes interesse i var- memarkedet har været voksen- de. Energiprisernes vækst har forøget deres interesse for at af- sætte kraftværkernes spildvarme som fjernvarme. Ligeledes er el- varme ved at blive konkurrence- dygtig. Den er billig at installere og prisen på kraftværkskul er vokset forholdsvis mindre end på fyringsolie.

Vedvarende energi er ved at blive en ny konkurrent på var- memarkedet. Her er det dog ikke energiproducenterne, som har de store interesser (i hvert fald posi- tive), men producenter af solfan- gere mm. Sol og vind kan ikke sådan umiddelbart sælges og profiteres på, med mindre pro- duktionen centraliseres og ener- gien sælges videre som strøm, varmt vand, eller hvad de nu kan finde på. Men det skal nu nok komme, når det bliver rentabelt nok, eller?

Generelt er »erhvervslivet« (sikkert liv) interesseret i billig energi, også til opvarmning. Men der findes også andre er- hvervsinteresser i varmeforsy- ningen. Nogle virksomheder kunne måske afsætte deres spild- varme. Andre producerer solvar- meanlæg, gasledninger osv. Alt sammen repræsenterer interesser i varmeforsyningen.

Alle disse erhvervsinteresser bliver naturligvis kanaliseret til de forskellige partier og erh- hvervsorganisationerne, hvor de bliver til energipolitik. Det gæl- der for eksempel Venstre, Dan- ske Elværkers Forening (DEF) eller Industrirådet. Det er disse interesser befolkningen står over for i kampen om energipolitik- ken, i kampen for bedre levevil- kår.

Nogle af organisationerne del- tager også direkte i udformning- en af den statslige energiplan- lægning. Her er det særlig ener-

giproducenterne som er blevet repræsenteret. En helt speciel stilling har elselskaberne haft. De har været storleverandører af forbrugsprognoser ol. og har stort set fået lov til at bestemme planlægningen af deres eget om- råde, elforsyningen. Alt dette har givet dem store muligheder for at påvirke den statslige ener- giplanlægning. Det er derfor vigtig- tigt at være opmærksom på el- værkerne og deres politik.

Kraftvarme og naturgas

Ifølge den officielle danske ener- gipolitik er det meningen, at na- turgas og kraftvarme skal dække op mod 2/3 af det fremtidige varmebehov. Derimod får de vedvarende energikilder en mere beskedent plads.

Naturgassen skal hentes i den danske del af Nordsøen (før EF Vesterhavet). Den 9. februar 1979 indgik den danske stat en aftale med DUC om levering af 55 mia. m³ gas over 25 år.

Staten (DONG) har forpligtet sig til at aftage den første gas al- lerede i 1982. Hvis det ikke sker vil DUC have ret til at hæve pri- sen på gassen. Det betyder, at staten er underlagt et kraftigt tidspres med hensyn til planlæg- ning og opbygning af naturgas- nettet. Der bliver næppe tid til at inddrage kommunerne ret me- get, og der er risiko for at det bli- ver en ret lemfældig planlæg- ning.

Prisfastsættelsen af gassen sker efter en hemmelig formel. At den er hemmelig skyldes sik- kert at regeringen ikke ønsker at få afsløret hvor favorable vilkår DUC har fået. Folketingets med- lemmer har dog fået lov at »kig- ge«. Nogen har kigget meget godt efter, blandt andre en vis Vilhjelms. Hvis han har kigget rigtigt, er der meget der tyder på at gasaftalen vil betyde endog meget store gevinster for DUC. Gassen bliver dyr.

Hvor meget gas, der egentlig findes i Nordsøen vides ikke. DUC's oplysninger har ikke vir- ket særlig troværdige. Dette be- tyder usikkerhed med hensyn til energiplanlægningen. Staten har da også hyret et amerikansk kon- sulentfirma for at få selvstændi-

ge og mere troværdige oplysning- er.

Alt i alt er der mange ting som taler for en nationalisering af de danske olie- og gasressourcer i Nordsøen. Eller i hvert fald en kraftig opstramning af den dan- ske stats politik over for DUC.

Elselskaberne har gjort sig store anstrengelser for at bekæmpe naturgasprojektet. Naturgas vil være en konkurrent til elværker- nes kraftvarmeproduktion og el- varmen. Elværkerne har nok og- så frygtet, at de store naturgasin- vesteringer ville betyde udsættel- se af andre store investeringer for eksempel atomkraften.

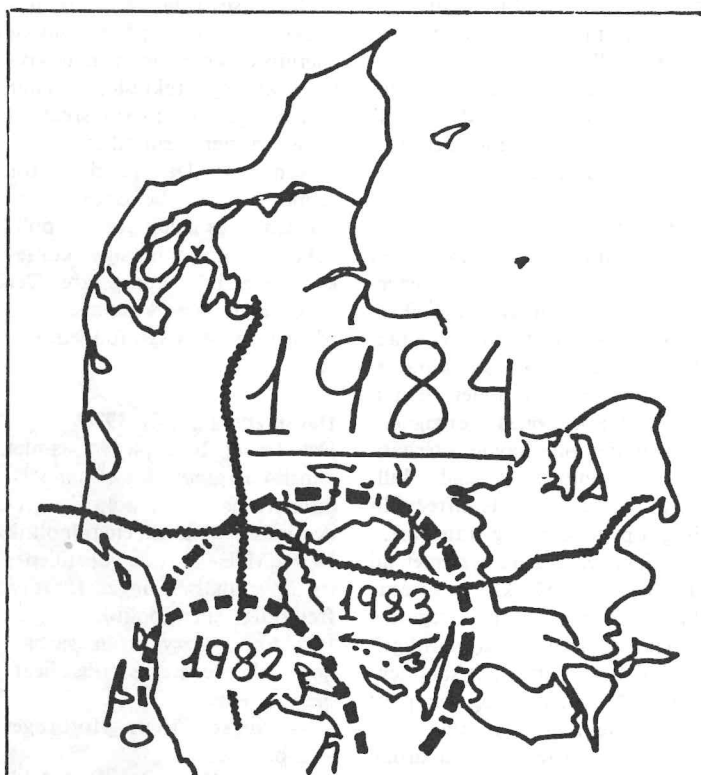
På grund af de voksende olie- priser er de fleste oliefyrede el- værker under ombygning eller er allerede gået over til kulfyring. Elselskaberne ønsker ikke at bruge gas i produktionen. Det ville formodentlig fordyre strømmen, i hvert fald med de nuværende gaspriser.

I den statslige energiplanlæg-

ning er hensynet til elprisen også blevet prioriteret højt. Gassen skal ikke anvendes til kraftvar- meproduktion, men primært brændes af i gasfyr. Det til trods af at en samtidig varme og elpro- duktion ville betyde en bedre energiudnyttelse. Miljømæssigt er gassen også langt at foretræk- ke for kulfyring.

Udviklingen i elsektoren er gå- et hen imod stadig større værker. Årsagen har været ønsker om at opnå stordriftsfordele, en mere rentabel elproduktion. De store værker strider mod en effektiv udnyttelse af spildvarmen. Kun få steder findes der tilstrækkeligt opland til at udnytte de store varmemængder. Skal spildvar- men udnyttes effektivt må en stor del af den fremtidige udbyg- ning ske gennem decentrale vær- ker.

De store værker er også blevet prioriteret højt i den statslige planlægning, men der er dog åb- net op for en decentralisering.

ÅRSTAL FOR AFTAGNING AF NATURGAS

Kortet viser hvornår naturgassen skal aftages i de enkelte dele af landet. Det illustrerer samtidigt det store tidspres der er i forbindelse med naturgasprojektet.

For tiden søger elselskaberne at foregribe en evt. decentralisering, ved at få godkendt en række nye store værker (Amager, ...) før stat og kommuner får startet på den mere detaljerede planlægning. Er disse værker først bygget, vil de få stor indflydelse på de fremtidige forsyningsstrukturer og dermed energipolitikken. Vi må derfor allerede nu bekæmpe de store værker, og stille krav om en mere decentral kraftvarmeproduktion. Initiativet kunne komme fra kommunerne.

90%

I den statslige energiplanlægning har forsyningsystemernes rentabilitet fået højeste prioritet. Derfor ønsker man at 90% af varmemeforbruget i naturgas- og kraftvarmeområderne skal dækkes af en af disse energikilder. Det skal blandt opnås ved tilslutningspligt og forbud mod anvendelse af andre energikilder. Begge dele er der hjemmel til i varmemeforsyningsloven. Tarifpolitik vil sikkert også blive udnyttet for at sikre en høj udnyttelse af for-

syningsnettene. Ved at lave høje faste afgifter, kan forbrugerne ikke spare ret meget ved at spare på energien eller ved at bruge supplerende energikilder. (I realiteten vil man ikke være interesseret i at forbrugerne nedsætter forbruget alt for meget, det vil gå ud over forsyningsnettens rentabilitet. Konsekvensen kan blive at vedvarende energi og industriel spildvarme næsten ikke vil blive udnyttet i 2/3 af landets varmemeforsyning.

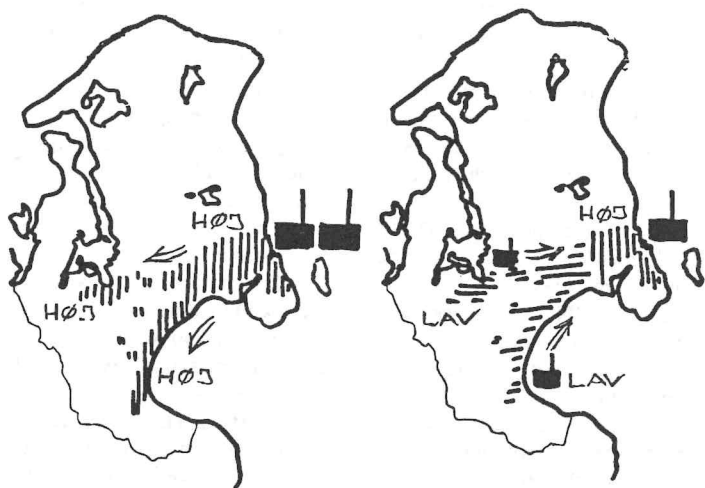
Fra statslig side er der endnu kun kommet få bud på, hvad der

skal ske med den sidste 1/3 af varmemarkedet. Skal de vedvarende energikilder også udelukkes her. Elværkerne er naturligvis kommet med deres eget forslag. Det giver ikke overraskende elvarme og i mindre grad eldrevne jordvarmeanlæg en stor del af den sidste trediedel.

Der er en redegørelse på vej om den sidste trediedel. Den er forsinket. Det kan måske tages som et tegn på, at man ikke bare har overtaget elselskabernes planer. Måske vil vi denne gang se et alternativ.

Niels-Arne Jensen

Varmeplanlægning i Hovedstadsområdet

De eksisterende fjernvarmeanlæg i København er bygget til høje fremløbstemperaturer. Udbygges fjernvarmenettet med centrale værker i København, er man bundet af den høje temperatur. Bygges i stedet decentrale værker, kan fremløbstemperaturen sænkes. Dette ville spare energi, og det ville være muligt at supplere med industri spildvarme og solvarme.

Mere end 1/3 af Danmarks varmemeforbrug findes i Hovedstadsregionen. Det er det mest attraktive område for både naturgas og kraftvarme. Her findes de tættest liggende bebyggelser og de største sammenhængende boligområder. Der kan afsættes store energimængder inden for et begrænset areal — forudsætningen for at kunne opnå en god økonomi for både fjernvarme og naturgassystemerne.

Derfor har både gas- og elselskaberne gjort sig store anstrengelser for at tilegne sig de største og mest rentable dele af dette marked.

Størstedelen af den statslige varmeplanlægning er foregået under handelsministeriets varmeplanudvalg (nu energiministeriet). I februar 78 nedsatte varmeplanudvalget et underudvalg (HR-udvalget) som skulle opstille forslag til, hvordan naturgas og overskudsvarme fra kraftværkerne (kraftvarme) kunne udnyttes i Hovedstadsregionen.

Arbejdet var underlagt stort tidspres. Regeringen skulle bruge nogle af resultaterne til fremlæggelsen af naturgasprojektet i folketinget. Inden HR-udvalget

havde afsluttet sit arbejde, indgik regeringen en aftale med DUC om levering af naturgas til Danmark. Ifølge aftalen skal den første gas leveres allerede i 1984, sker det ikke, kan DUC sætte gasprisen op. Naturgasaftalen betød altså et yderligere tidspres på varmeplanudvalget.

Hvordan arbejdede HR-udvalget?

HR-udvalgets arbejde blev præ-

Varmeplanlægning i Hovedstadsområdet...

ikke gennemarbejdede på grund af tidsnød, og hvor man ikke kunne komme til enighed fik parterne lov til at lave hver deres forslag. Uenigheden kunne også aflæses af den debat, som fandt sted blandt andet i ingeniørens ugeblad.

Modsætningerne mellem naturgas og elselskaberne kom til udtryk som en lang række konkrete uenigheder om, hvordan arbejdet skulle foregå. Her blev energipriser, beregningsmetoder osv. brugt som politiske »våben«, hvilket vi vil give nogle eksempler på her.

Debatgrundlaget

For at kunne planlægge hoved-

get af modsætningerne mellem gasselskabet (DONG) og elselskaberne (Elkraft). Man skulle foretage en geografisk afgrænsning af hvilke områder, der skulle forsynes med kraftvarme (fra elværkerne) og hvilke der skulle forsynes med naturgas. Idet naturgasmængden var fastlagt på forhånd, stod slaget først og fremmest om hvor stort kraftvarmeområdet skulle være, og om hvem der skulle have de mest rentable områder.

Der stod store økonomiske interesser på spil og det var svært at nå til enighed. Udvalget kom til at holde mange møder, flere end normalt for den slags udvalg. En del af problemerne blev

stadsregionens fremtidige varmemforsyning, er det nødvendigt at vurdere, hvor meget, der kan afsættes af f.eks. naturgas eller fjernvarme. Man må vide, hvor meget varme, der er brug for, og hvordan behovet er fordelt. Varmebehovet og ikke mindst væksten i dette er afgørende for økonomien i de store forsyningsssystemer.

Elkraft var de første, der lavede et sådant datagrundlag. Deres såkaldte »varmeatlas« er en beskrivelse af arealanvendelsen til bebyggelse i dag og i fremtiden, kombineret med forudsætninger for de forskellige bebyggelsestypers varmebehov idag og i fremtiden.

Varmeatlasen gav elselskaberne et forspring, der har været med til at sikre deres deltagelse i planlægningsarbejdet. Staten har stort set overtaget varmeatlasen. I HR-udvalget var der dog en hel del diskussioner af hvilke forudsætninger, som skulle kodes ind i varmeatlasen. Elselskaberne regnede bl.a. med en større vækst i forbruget, end den officielle energipolitik. De havde blandt andet ikke medregnet besparelser i den nuværende boligmasse.

DONG og Elkraft havde forskellige opfattelser af hvor små fjernvarmeværker, der skulle medregnes i registreringen. DONG havde mange mindre værker med. Det skyldes, at naturgas i modsætning til kraftvarme ikke kræver så store områder for at være rentable. Således ville elselskaberne overhovedet ikke indregne de lokale varmecentraler i planerne, mens DONG godt mente, at de kunne indgå og evt. gasfyres.

Både DONG og elselskaberne var enige om, ikke at give industrispildvarme nogen stor betydning. Man havde sågar ikke undersøgt, hvilke muligheder, der måtte være, i størstedelen af de mulige kraftvarmeområder.

For at kunne lave økonomiske sammenligninger mellem de alternative forsyningsstrukturer, kræves der tal for brændsels-, produktions- og distributionsomkostninger. Her var der også uenigheder. Både repræsentanter for naturgas og el fremlagde økonomiske beregninger, som favoriserede netop »deres« energiform i forhold til de mulige alternativer. Det var umuligt at blive enige, og på grund af

manglende tid, valgte man at bruge Elkraft's beregninger for kraftvarme og gasselskabernes beregninger for naturgas. Et kompromis, som man overhovedet ikke tog stilling til rimeligheden af.

Den offentlige instans, energistyrelsen, kunne have inddraget andre synspunkter end interesseorganisationernes, men har i udstrakt grad overladt det til dem at blive enige og nå frem til et resultat. Energistyrelsen har kun gydt olie på vandene, når bølgerne gik for højt. Kun ved oplagte urimeligheder, som da elselskaberne ville lade deres egen energipolitik ligge til grund for vurderingerne, skred de ind.

Det datagrundlag, der endte med at blive det fælles, er langt fra neutralt. Det er stadig præget af interesseorganisationernes politiske valg — og ville formodentlig også have været det, selv om der havde været tid til at nå et »rigtigt« fælles grundlag.

Beregningsmetoder

Datagrundlaget skulle bruges til at lave konsekvensberegninger, der ville gøre det muligt at udpege de områder, som skulle forsynes med naturgas henholdsvis kraftvarme.

Konsekvensberegninger kunne dreje sig om mange forskellige ting. Eksempelvis beskæftigelseseffekt, miljø- og ressourceovervejelser, forsynings sikkerhed, afhængighed af energimonopoler, brugerinvesteringer, energibesparelser, forsyningsnettenes driftsøkonomi osv. I HR-udvalget blev forsyningsnettenes økonomi det helt dominerende argument.

Selv om naturgas og kraftvarme skulle sammenlignes udfra nogle økonomiske kriterier, var der uenighed om, hvordan det skulle foregå.

Elkraft har i lang tid forberedt kraft- og kraftvarmeudbygningen. Til brug ved sammenligning imellem kraftværker har man blandt andet brugt nogle »prioriteringstak«. Prioriteringstallet er groft sagt et udtryk for brændselsbesparelsen (i kroner) pr. investeret krone. Denne metode ønskede Elkraft også at bruge i varmeplanarbejdet.

DONG mødte med en anden metode til at vurdere investeringsforløb: Nutidsværdi (b) og intern rente (C). Disse metoder tilbagefører indtægter og udgif-

Nyhed:

Noget om indeklima

NOAH har startet en ny pjeceserie, der i overskueligt omfang vil behandle væsentlige delproblematikker inden for NOAH's arbejdsfelt. Pjeceserien skal bruges til løbende at opsamle og viderefremidle resultaterne af NOAH-gruppernes arbejde.

Den første udgivelse i serien bliver "Noget om indeklima", der udkommer 19. maj. Den behandler problemerne med det dårlige arbejdsmiljø i beton-, plast-, og nålefiltomgivelserne, altså det nyere byggeri inden for handel, kontor, uddannelse osv.

Hvorfor lider mange mennesker af hovedpine, tørre slimhinder, sviende øjne, overdreven træthed?? Pjecen beskriver de symptomer, der kan opstå af et dårligt indeklima. Den gør rede for, hvad det er i byggeriet (og driften af det), der kan forvolde skaderne. Og den videregiver nogle erfaringer om, hvordan man kan bekæmpe det elendige indeklima, der plager flere og flere mennesker i disse år.

"Noget om indeklima" er skrevet af NOAH-Københavns Arbejdsmiljøgruppe. Pjecen er ment som et redskab i hænderne på dem, der lider under indeklima-gener, så de selv kan gøre noget ved det. Pjecen er på 24 sider, illustreret og koster 9 kr.

ter til i dag — heraf nutidsværdi. Denne metode bruges i mange sammenhænge, men behøver ikke at være mere »rigtig« af den grund.

Da naturgas og kraftvarme har så vidt forskellige investerings- og indtægtsforløb, vil den valgte metode være afgørende for udfaldet af valget mellem de to opvarmningsformer. Elkraft's metode, prioriteringstallene, viste sig at være til gavn for kraftvarme, og nutidsværdierne, som gasselskaberne havde brugt, var bedst for naturgassen.

Både nutidsværdierne og prioriteringstallene opfattes traditionelt som samfundsøkonomiske beregninger. Men de giver langt fra et billede af de samlede samfundsøkonomiske konsekvenser. Miljøpåvirkninger fra røggasser, øget brug af tung lastvognstrafik eller beskæftigelseseffekt og øget forsynings sikkerhed er ikke taget med. Endvidere medtages omkostningerne hos de enkelte forbrugere ikke i alle beregninger.

Enden på diskussionerne, om hvilken metode der skulle anvendes, blev at man skulle benytte nutidsværdi og intern rente som sammenligningsgrundlag mellem naturgas og kraftvarme, men prioriteringstal indbyrdes imellem de forskellige kraftvarme-projekter.

Hvordan foregik den endelige fordeling af forsyningsområdet? Meget firkantet beskrevet er afgrænsningen mellem naturgas og kraftvarmeområderne foregået ved, at kraftvarmen først har fået de områder, der umiddelbart er bedst for denne energiform. »Kampen« mellem naturgas og kraftvarme har derfor stået om, hvor store kraftvarmeområderne skulle være. Elselskaberne har prøvet at få alle potentielle kraft-varmeområder til kraftvarme, mens gasselskaberne har forsøgt at gøre naturgasprojektet så rentabelt så muligt ved, at få afsat den givne mængde naturgas bedst muligt.

Kraftvarme-områderne skal være store og sammenhængende for at være rentable, mens naturgassen kan gå ind i mindre områder. Derfor får kraftvarmen de store sammenhængende (og rentable) byområder, der ligger i forbindelse med København, mens naturgassen bliver henvist til de mere tyndt befolkede udkantsovråder. Gentofte og Lyngby-Taarbæk udgør et stort område med et stort varmegrundlag, der støder op til det etablerede fjernvarmenet i København. Elselskaberne kæmpe-

HR-udvalget er blevet kaldt et ekspeditionskontor for indkomne forslag

de derfor længe for at få dette område til kraftvarme. I området er der imidlertid et veludbygget gasnet, hvorfor det er meget billigt for samfundet som helhed at indføre naturgas her. Disse omstændigheder fik Energistyrelsen til at skride ind til fordel for naturgassen.

På trods af de voldsomme konflikter i forbindelse med områdefgrænsningen virker det som om organisationerne på kort sigt er tilfreds med resultatet. DONG har fået afsat deres kvantum naturgas rentabelt (?), hvor rentabelt vil kun fremtiden vise), og elselskaberne har fået den mængde kraftvarme, de i dag har mulighed for at finansiere. Dog ville elselskaberne på længere sigt gerne have undgået naturgassen i hovedstadsregionen, idet den er en hindring for en senere udbygning af kraftvarme.

Decentrale kraftvarmeværker

De decentrale kraftvarmeværker fik en sørgerlig skæbne i HR-udvalgets arbejde. Det tages nærmest for givet, at kraftvarmeudbygningen skal placeres centralt i et stort værk enten på Amager eller Avedøre Holme. Muligheden for at udbygge med decentrale værker nævnes i HR-udvalgets redegørelse, men gli-

der ud i de endelige planforslag, uden nogen egentlig argumentation.

Hvorfor blev de decentrale kraftvarmeværker så kraftigt nedprioriteret?

Ingen i HR-udvalget var særlig interesseret i dem. For gasselskaberne ville de nærmest være en konkurrent, da de næppe ville blive gasfyrede. Elselskaberne har heller ikke været særlig interesseret, de vil ikke kunne give de samme stordriftsfordele, som for eksempel en udbygning af Amagerværket. De små værker, hvor elproduktionen er styret af varmemeforbruget, giver også elselskaberne en del samkøringsproblemer. Endelig kan en decentralisering af elproduktionen let blive en hindring for en senere udbygning af atomkraft.

Hvad kom der ud af det

HR-udvalgets arbejde kom til at forme sig som en kamp mellem de store forsyningsinteresser, hvor de andre energikilder nærmest blev skubbet ud. Samtlige af HR-udvalgets planforslag giver naturgas og kraftvarme over 80% af hovedstadsregionens varmemeforsyning. Inden for forsyningsområderne skal enten naturgas eller kraftvarme levere mindst 90% af varmebehovet.

Vedvarende energi, industri-spildvarme m.m. vil dermed komme til at spille en meget lille rolle i den fremtidige varmemeforsyning i hovedstadsregionen — hvis planerne gennemføres.

Planforslagene tager først og fremmest hensyn til de enkelte forsynings selskabers økonomi. Skal der tages større hensyn til energibesparelser, miljø, beskæftigelse må vi selv kæmpe for det. Den officielle varmeplanlægning, med dens kraftige inddragelse af energiselskaberne, giver ikke den slags hensyn meget plads.

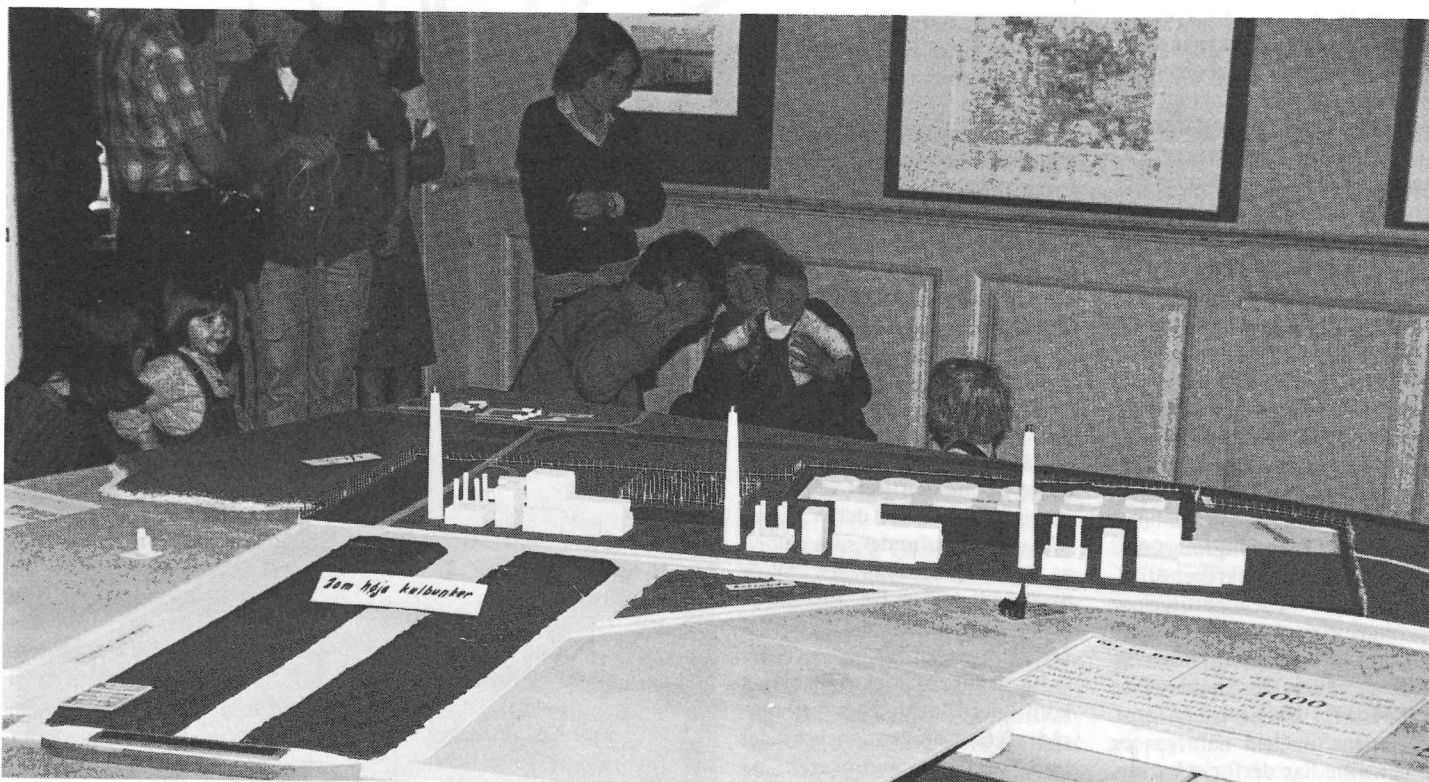
Ved at inddrage både gas- og elselskaberne i planlægningen har man naturligvis håbet på at kunne forlige nogle af de modstridende interesser. Parterne vil nok også i højere grad følt sig bundet til at acceptere løsninger, som de selv har været med til at udarbejde. Når de så er færdige ser det ud som om alle er blevet hørt og alle kan være glade. Men hvem varetager for eksempel de arbejdsløses eller fagbevægelsens interesser — det ville være noget af en tilsnigelse, at sige at de ingen har. Befolkningen bliver ikke præsenteret for de reelle modsætninger, som der er og har været — kun det færdige resultat. Hvorfor?

Niels-Arne Jensen

Risingeværket — en klods om benet

Danmarks hjerte skal være centrum for et af de mange gigantiske kraftværksprojekter — hvis det stod til ELSAM.

Værkets naboer mener noget andet.

Projektet til et kæmpekraftværk ved Risinge ramte Østfyns befolkning som et lyn fra en klar himmel, og det forårsagede et tordenvejr som endnu ikke er holdt op med at rumle.

Elsam havde da også (måske som et alternativt A-kraftværk) gjort projektet så uhyggeligt som overhovedet muligt, ved at vælge det naturskønne og fredede område ved Kerteminde Klint, som med sin højde på et par og tyve m er det eneste sted i landet, hvor geologisk interesserede kan studere det tertiære Kerteminde-ler i dag.

Ved at udmale verdens største kulhavn på 1500 m lange moler ud i Store Bælt, med 20 til 40 m høje kulbunker til landets årlige forbrug, med tre 80 m høje ke-

delhuse og tre 200 m høje skor-stene.

Hertil har man valgt et fredeligt udflugtsområde, praktisk talt uden nogen form for infrastruktur.

Hvorledes sådanne, samt andre havnefaciliteter som reparationsværksteder, hoteller, forlystelsessteder, provianthandlere, barer osv. osv., var ikke overvejet og var øjensynligt overladt til forsynet og andre planlæggere.

Det uheldige var, at de andre planlægger på kommune-, amts, regions- og landsplan allerede, hvad enhver vidste, havde udlagt arealet som rekreativt område, hvor enhver nok så uskyldig erhvervsbebyggelse måtte søge særlig dispensation.

De folkevalgte og deres plan-

læggere var derfor bestyrkede og usikre, de kendte intet til projektet.

Heller ikke planstyrelsen, naturfredningsrådet, fredningsstyrelsen, Fyns Amt, Kerteminde kommunes borgmester eller teknisk administration var blevet orienteret om projektet. Ja det viste sig også, at medlemmerne af Eflas Repræsentantskab, som på papiret er Eflas (det lokale elselskab) styrende organ, ikke var blevet inddraget i udarbejdelsen og intet kendte til projektet.

Projektets størrelse — det skulle være tre gange så stort som Fynsværket, selv om dette aldrig har været oppe på mere end 2/3 belastning — fik man ingen begrundelse for; kæmpekul-

havnen blev af Elkraft, den sjællandske kollega, betegnet som urealistisk.

Udvidelse af det eksisterende Fynsværk blev afvist med begrundelser som viste sig urigtige (at havnen ikke kunne tage forøgede kultransporter af mere end den dobbelte størrelse).

Alt i alt skabtes hos befolkningen og dens folkevalgte repræsentanter helt op til folketing og regering et indtryk af, at der var noget helt pinegalt ved ledelsen af Efla og ved de opstillede prognoser og planer.

Med en følelse af, at fremsættelsen af projektet til Risingeværket trådte på både natur- og økologiske samt menneskelige rettigheder, opsøgte jeg i en

blanding af irritation, magtesløshed og fortvivlelse en meget god ven, som er tidligere el-mand, og lod mine bebrejdelser regne ned over ham.

Da hans svar synes mig at være af interesse ikke alene for mig, skal jeg tillade mig at referere dem her:

H: »Elsam har ikke forelagt en Risingeplan, men der er udarbejdet en række skitser over, hvor man kunne tænke sig at anbringe et meget stort olie/kulfyret kraftværk, ganske ligesom man har undersøgt en række muligheder for, hvor man kunne tænke sig at anbringe et A-kraftværk, som f.eks. ved Bøsøre.

Det har overhovedet ikke været meningen, at sagen skulle ud som et projekt på dette tidspunkt, kun nærmere at undersøge en række forhold, der havde tilknytning til en evt. skitse, som f.eks. muligheden for areal-erhvervelse o.l. og det var et bandsat uheld, at sagen kom frem og blev blæst op i pressen.

Det korte af det lange er jo, at Elsam har ansvaret for, at befolkningen og industrien til enhver tid kan få dækket sit el-behov. Vi har erfaringerne og statistikken over hvor meget og hvordan forbrugsmønstret ændrer sig — vi har jo snart 100 års erfaring for elproduktion og el-distribution. Vi ligger med beviser for udviklingen, vi ligger med prognoser, der har vist sig holdbare op til de senere tider.

Da vi af staten har fået pålagt selvfinansiering — da vi gennem de gældende elpriser selv skal projektere og finansiere den kommende tids udbygning, således at vi stadig er i stand til at dække efterspørgslen — så må vi da også have frie hænder til at undersøge, hvorledes vi kan tilfredsstille disse krav.«

Jeg: »Det lyder jo meget godt, men det er jo trods alt ikke jer teknikere, der skal bestemme det hele. I skal jo som alle andre rette jer efter lovene; miljølov, fredningslov osv., og det må være befolkningen og forbrugerne, der må deltage i bestemmelserne om hvor og hvordan, der skal udbygges...!«

H: »Vi har en meget demokratisk ledelse og forbrugerne har fuld indflydelse gennem deres tidligere elværker eller transformatorselskaber, som i sin tid har sluttet sig sammen om at danne større enheder, og det har vist sig, at disse stadige sammenslutninger har været medvirkende til at fremskaffe en stadigt aftagende elpris, idet den fælles styrke har kunnet bruges til stadige teknologiske forbedringer, ligesom

de har skabt muligheder for samarbejde med udenlandske vand-, olie-, kul- og A-kraftværker, som har givet os muligheden for at importere energi til en lavere pris end vi selv kan producere til.

Vi er nu indstillet på at kunne producere strøm, som er konkurrencedygtig med ulandet og det kan vi kun enten ved kernekraftværker eller ved at udnytte yderligere stordriftsfordele ved kulkraftværker.

Vi har i årevis samlet både viden, erfaring og økonomi til at løse de problemer, der vil opstå ved bygning af kernekraftværker eller meget store enheder af værker på basis af fossilt brændsel, hvad enten det er gas, olie eller kul, vi har en vågen og dygtig ledelse, der har sparet landet for mange millioner kr. ved hurtigt at overgå fra olie til kulfyring, da kulmarkedet var fordelagtigt, ved at investere i kulminer for at kunne holde kulpriserne nede, og ved at importere el, når det lønner sig, så du kan ikke påstå at elforsyningen ikke ledes hensigtsmæssigt.«

Jeg: »Godt ord igen, men du må da indrømme, at der spildes enorme varmemængder fra elværkerne, varmemængder der ville kunne udnyttes til boligopvarmning.«

H: »Du blander to ting sammen. Vi elfolk fremstiller strøm på den billigste og mest hensigtsmæssige måde, og ved denne proces vil der, som ved en hvilken som helst anden proces, fremstå et spild. Et spild som vi søger at gøre så lille som muligt. At dette spild kan benyttes, er egentlig ikke elværkets sag, oprindelig blev spildet bare bortledt, i den senere tid betaler man elværkerne for at få lov til at udnytte spildvarmen, men det er og bliver kun en bi-indtægt. Elproduktionen er hovedvaren og det er på den, der må satses.«

Jeg: »Har du lov til at tænke så ensopret når 2/3 af energien spildes som varme og når denne varme kan udnyttes til opvarmning. Det er jo ikke alene elprisen, der har forbrugernes interesse, det er summen man betaler for energi, såvel el som varme, og denne kombinerede regning bliver jo mindre når kraft og varmeproduktion kombineres?«

H: »Teoretisk er dette korrekt, men mig bekendt er der ikke eet eneste kernekraftværk eller stort elværk, der er i stand til blot tilnærmelsesvis at kunne få udnyttet spildvarmen fra elproduktionen, og alligevel er kernekraft den billigste idag. Men kan vi ikke få lov til at producere A-kraft så er vi tvunget til at bygge kæm-

peværker, hvis vi skal holde en lav strømpris.«

Jeg: »Sig mig overvejer I ikke love og bestemmelser, når I begynder at skitsere sådanne nye produktionssteder?«

H: »Vi har erfaring for, at store anlæg, som er af afgørende betydning for almenvellet, ikke behøver at tage det så forfærdelig tungt med offentlige planer, love og bestemmelser. Kommuneke-mi har overtrådt 4-5 love og selv private selskaber som Superfoss i Fredericia har overtrådt bestemmelser; når først anlægget er bygget bliver der højst tale om nogle bøder og sådanne udgifter går på produktionsprisen. Jo længere tid, der går inden vi får lov til at komme igang, des lettere vil vi få de nødvendige dispensationer, når vi er under pres for at kunne opfylde vore leveringsforpligtelser.«

Jeg: »Da Risingeskitzen kom frem, var det påfaldende, at der var en række naturgivne forhold, som ikke var undersøgt, som f.eks. jordens bæreevne. Kertemindeleret er jo som bekendt gennemsat af glidelag, som reagerer på belastning. Selv den 20 m høje klint kan ikke bære sig selv uden udskridninger.

Problemerne vedrørende vandforsyning til et dampkraftværk, som kræver meget store vandmængder, og storebæltskysten er som bekendt meget vandfattig og nedbørsmanglende samt problemerne om Kertemindebugten kan tale de tilførte spildevandsmængder uden at ødelægge byens hovednæring — fiskeriet. Tages sådanne problemer ikke op før I skitserer et evt. værks beliggenhed, det ser heller ikke ud til at omegnens infrastruktur er blevet overvejet?«

H: »Den moderne teknik kan løse mange problemer. Geografisk fundering kan imødegå glidelag, ferskvand kan transporteres over lange afstande og der vil evt. blive mulighed for at udnytte spildvarme til havdambrug, som giver meget stort fiskeudbytte.

Udbygningen af det offentlige infrastrukturnet vil blive krævet påbegyndt samtidig med at vi selv påbegynder udbygning af elnettet, de offentlige udgifter til veje, koaker osv., er i princippet os uvedkommende. De særlige udgifter til andre ledningsnet som el og varme indregnes i projektet og betales over elprisen.«

Jeg: »Er det nødvendigt eller særlig attraktivt at vælge en placering på østfyn, og i bekræftende fald, hvorfor netop ved Risinge, geografisk og besejlingsmæssigt er forholdene ensartede mellem Kerteminde og syd for Ny-

borg, som råder over et areal, der er udlagt til industri?«

H: »Østfyn er valgt ud fra et evt. samarbejde med de sjællandske værker og indenfor østkysten er Risinge valgt, fordi vi ikke må komme i kollision med planerne om en evt. Storebæltbro, og fordi man ved arealerhvervelse med en eller få grundejere, medens man andre steder måtte regne med at forhandle med snesevis af grundejere, og det giver altid besvær og kræver tid og tålmodighed.

Min mening er, at Risingesagen er blæst alt for højt op. Nu vil man blande politik og regering ind, men hvem er regering om fem år, hvem har ansvaret, hvis der om 10 år er elmangel — det har vi — uanset, hvilken regering vi har idag eller om 10 år, og derfor må der også gives os mulighed for at kunne planlægge denne fremtid på en betryggende måde.«

Jeg: »Men kender I fremtiden, tror du ikke at de ændrede priser på olie og anden energi i forbindelse med øget miljøbevidsthed vil kunne influere på jeres prognoser?«

H: »Det er muligt, at prognoserne må justeres som de løbende bliver det, men op til de senere år har de vist sig at holde ganske godt, og til trods for en justering må vi regne med det størst tænkelige forbrug for at være heldgarderet. Forbrugerne betaler gerne de udgifter, der er forbundet med at kunne være tryk og sikker på problemfri levering. Det har vi erfaring for.«

Jeg: »Tror du ikke, at den store interesse for vedvarende energi vil kunne komme til at influere på jeres prognoser og dispositioner?«

H: »Naturligvis, men det vil kun komme til at dreje sig om få procenter. Vore anlæg vil stadig levere hovedparten af al energi og vore ledningsnet vil være hovedveje for al eldistribution, og evt. andre producenter må betale, hvis de vil benytte vore ledningsanlæg.«

Jeg: »Mener du virkelig, at regering og politiske planlægningsinstanser alle bør og skal acceptere jeres planer for udbygningen af energi i den kommende tid?«

H: »Ja det finder jeg rimeligt og fornuftigt, for vi er de klogeste på det felt. Glem ikke, at vi har erfaringen, og vi har pengene og det er i dette samfund det afgørende, alt det andet er bare prak.

G.O.Andrup
Tidligere vandinspektør i
Fyns Amt

Spar 60% olie!

Heldigvis foregår der anden energiplanlægning end ELSAMs ubrugelige mammutprojekter. I Båring-Asperup på Fyn har beboere i samarbejde med forskere fra Odense Universitet opstillet en energiplan der er baseret på vedvarende energi og som vil reducere byernes olieforbrug med 60%.

For bare fem år siden var det en umulig tanke for mange danskere at man skulle kunne fremskaffe energi ved hjælp af solfangere og vindmøller. Energi, det var noget der kom ud af en benzintank, en stikkontakt eller en radiator.

Men enkelte forsøgte sig med det umulige. Der blev bygget en vindmølle hist og en solfanger pist; privatpersoner og grupper gik for egen regning og risiko i gang med at løse de problemer, som den offentlige forskning forsømte så groft — og stadig forsømmer.

Og anstrengelserne lønnede sig. De økologiske anlæg kunne fungere, og i regelen var de endda billigere i brugen end de traditionelle. Vågne forretningsfolk så, at her var der muligheder, og i dag kan man både købe seriefremstillede 30kW vindmøller til familiebrug og typehuse med indbyggede solfangere mv.

Næste etape er opbygningen af fælles energianlæg for de individuelle. I øjeblikket er der 25 fællesmølleprojekter under opsejling rundt om i landet og også en lang række projekter hvor man inddrager andre former for vedvarende energi.

Et af de steder er Båring-Asperup på Fyn. Her gik beboere og folk fra Båring Højskole og snakkede energi i sommeren 1979. Efterhånden blev man enige om, at den snak skulle organiseres lidt og at der skulle være

nogle flere med i den. Man satte derfor en annonce i avisen og indbød til energimøde på Båring Højskole. På dette møde blev der nedsat en studiekreds bestående af 20 mennesker, som herefter mødtes hver 14. dag og studerede og diskuterede forskellige former for energi.

Fra starten var det meningen at man senere skulle se på, hvordan Båring-Asperup kunne forsynes med vedvarende energi. Højskolelærer Leif Henriksen fortæller her hvordan det er gået.

Leif: Da studiekredsen havde kørt et stykke tid, kom vi i kontakt med Teddy Petersen fra Radio Fyn. Han var meget interesseret i vores ideer. Faktisk havde han lige fået bevilget penge til en undersøgelse af energiforbruget i et lille samfund. Resultatet herfra skulle bruges i en radioudsendelse og selve undersøgelsen skulle laves i samarbejde med forskere fra Odense Universitet. Der var en oplagt samarbejds-mulighed.

I fællesskab fik vi lavet et spørgeskema og vi fra gruppen delte det ud og sørgede også for at de besvarede skemaer kom ind igen. Besvarelsesprocenten var ca. 80.

Oplysningerne handlede dels om energiforbrugets størrelse og sammensætning, men vi fik også oplysninger om, hvor mange ressourcer til energifremstilling, der produceredes rundt omkring, staldgødning til biogasanlæg mv.

Bearbejdningen af oplysningerne mundede ud i 2 forslag til forsyning med vedvarende energi, forslag som begge ville reducere olieforbruget med 60%. Det ene forslag byggede på individuelle anlæg (hvert hus sin solfanger osv.), det andet på kollektive præmisser.

Da de kollektive anlæg er mere rationelle end de individuelle og også af ideologiske grunde, valgte vi at arbejde videre med en konkret plan, byggende på kollektive principper. Da vi var kommet tilstrækkelig langt, udarbejdede vi en folder, som vi delte ud i Båring-Asperup.

NOAH: Hvordan er jeres projekt blevet modtaget af de lokale beboere?

Vores plan er blevet meget fint modtaget. Selvfølgelig er ikke alle enige, så den er blevet diskuteret, men det var jo også meningen. Det er dog helt klart, at hvis vi skal have aktiv opbakning bag vores plan, så skal folk kunne spare penge ved at gå med på den.

Hvordan med myndighederne og Elsam?

Vores kommune — Nr. Åby kommune — har været særdeles positive over for vores initiativer. Bl.a. trykte de gratis den folder, vi delte ud. Desuden har de sat os i forbindelse med det ingeniørfirma, der forestår udarbejdelsen af kommunens varmeplan. Hermed kan vores synspunkter komme ind i overvejelserne på et meget tidligt tidspunkt.

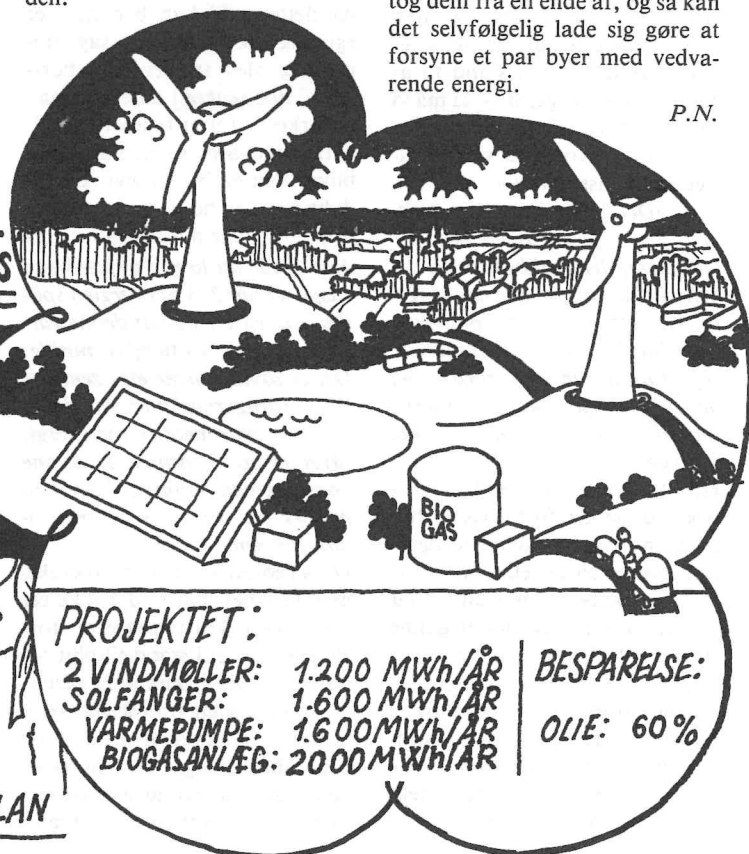
Elsam har vi endnu ikke haft forbindelse med, men vi regner ikke med at få besvær med dem. Dels fordi vores projekt kun mindsker olieforbruget og ikke det samlede elforbrug, dels tror vi ikke på at regeringen vil blive ved at acceptere det, hvis Elsam fortsætter med at stille sig i vejen for vedvarende energiprojekter.

Men nu har I altså fået lavet et konkret forslag og fået delt en folder om det ud. Hvad så?

Jah — det var jo den tekniske side af sagen. Nu er vi så gået i gang med den økonomiske. Det er svært fordi i dag findes der ikke priser på alt det, vi skal bruge. Når vi ved, hvor meget anlægget kommer til at koste, går vi i gang med at se på finansieringen af det, og herefter vil vi lave et forslag til organisering, dvs. om det skal være et andelsselskab eller andet.

Der er mange problemer, der skal klares. Vi kunne ikke tage dem alle på forskud, så havde det nok set for umuligt ud. Vi tog dem fra en ende af, og så kan det selvfølgelig lade sig gøre at forsyne et par byer med vedvarende energi.

P.N.

Økologi og frihed

Sidste år udkom bogen »Økologi og frihed«, skrevet af den østrigsk-franske marxistiske teoretiker André Gorz. Gorz beskæftiger sig i bogen med de samfundsudviklinger, han forestiller sig, vi vil blive konfronteret med fremover — hvis ikke vi er på vagt nu.

Gorz definerer og beskriver et nyt begreb — teknofascismen eller økofascismen, som vi har valgt at kalde det herhjemme.

Vi vil i denne artikel prøve at forklare begrebet økofascisme ud fra den økonomiske og økologiske udvikling, som Gorz ridser op. Derefter vil vi prøve at se på hvorvidt økofascismen er godt på vej — evt. allerede en realitet, og til sidst vil vi prøve at trække nogle linjer op for en mulig anti-økofascistisk strategi.

Udviklingen af økofascisme

Vi lever i et samfund, der er underlagt de kapitalistiske værdinormer og den kapitalistiske produktionsmåde. Kapitalens hovedlov er at vokse eller gå til grunde. For at holde hjulene i gang, er det altså nødvendigt at skaffe så stor en kapital som muligt ved produktion. Dette sker ved at gøre profitten så stor som muligt. Profitten investeres så på en måde, som gør det muligt at producere endnu mere effektivt, med det formål at få en endnu større profit. Som så igen investeres o.s.v.

Profitten kan gøres så stor som muligt (maximeres) ad forskellige veje:

1. Udbygning af arbejderen, d.v.s. ved at søge at købe arbejderens arbejdskraft så billigt som muligt.

2. Investering i teknik, som gør det muligt at mekanisere produktionen. Den samme produktionsmængde kan så sikres ved hjælp af et mindre antal arbejdere.

3. Udbygning af miljøet — direkte, f.eks. ved rovdrift på ressourcer; eller indirekte ved uheldet forurening.

4. Endelig kan profitten øges ved at udbytte køberne af det producerede. Dette sker oftest ved at producere dårligere varer (brugsværdien gøres mindre),

enten ved at benytte billigere råvarer eller ved at indbygge forældelse.

Kapitalen søger at øge sin profit på alle 4 måder. Dette sker fuldstændig blindt. Der tages ikke hensyn til de menneskelige og naturmæssige ressourcer som forvaltes, og der tages ikke hensyn til at mer-produktionen ikke behøver at være bedre-produktion.

Det er klart, at en sådan forvaltning af de menneskelige og naturmæssige ressourcer ikke kan fortsætte evigt. Den stadigt omsiggribende miljøkrise er et tydeligt eksempel på dette. Kapitalen søger at maximere sin profit ved at udbytte miljøet, men miljøet er ikke usårlig overfor udbygningen. Det har sine begrænsninger. Kapitalen og den kapitalistiske produktionsmåde er som sagt blind for dette. Det er derfor nødvendigt at finde en målestok, der kan opstille de betingelser, som den økonomiske aktivitet må opfylde, og de ydre grænser som den må overholde for ikke at fremkalde resultater, der er modsatrettede dens mål eller endog er uforenlige med de økonomiske aktiviteters fortsættelse. Økologien er denne målestok og det kapitalistiske samfund bruger den til at kompensere for sin blindhed.

Produktion og ressourcer

Det er klart, at enhver kultur og produktion gør indgreb i naturen og ændrer miljøet, men økologien kan overfor kapitalen rejse 2 spørgsmål:

1. Truer produktionen de naturlige ressourcer, som ikke kan fornyes?

2. Ødelægger produktionen de fornyelige ressourcer — som f.eks. luft og vand — i et hurtigere tempo end de reproduceres?

Miljøkrisen viser os, at kapitalen nødvendigvis må svare ja til begge spørgsmål, og økologien viser os, at dette er en udvikling, som forskubber de fundamentale kredsløbs ligevægt. Altså er det en udvikling, som ikke kan fortsætte uden uoverskuelige konsekvenser for vores civilisations beståen.

Hvis vi forudsætter, at udviklingen fortsætter uændret i samme retning, så vil vi på flere og flere områder nå og evt. overskride de grænser, som den økologiske rationalitet sætter op over for økonomiens rationalitet. Tidligere styrede naturens kredsløb og ligevægt sig selv, men det er ikke tilfældet længere — mennesket har fået det totale herredømme over naturen, men det er et herredømme, som forpligter.

For at det kapitalistiske økonomiske system kan bestå, er det altså nødvendigt, at de økologiske rammer ikke overskrides uopretteligt. For at sikre, at det ikke sker, kræves et apparat, som kan konkretisere den økologiske logik overfor den økonomiske.

Øget kontrol

Den eneste enkelt-faktor, som er stor og forgrenet nok til at overskue og styre et sådant samfund, er det, vi kalder *staten*. Men staten må udvides. Selv små udskjelser kan få uoverskuelige konsekvenser, fordi systemet kører så tæt på de økologiske rammer. Udvidelsen skal altså bruges til at centralisere overvågningen og til at opbygge et kontrolapparat, som vi aldrig har set magen til. Alt skal kontrolleres og styres.

Netop fordi en overskridelse af de økologiske rammer får så alvorlige konsekvenser, legitimeres statens brug af alle tænkelige og utænkelige undertrykkelses-

og magtmidler til at hindre, at det sker. Linjerne er ved at være trukket op: Centralisering, kontrol, styring og magtanvendelse, alt sammen for at sikre den økologiske ligevægt. Det er økofascismen i al sin grusomhed!

Men det er ikke de eneste ændringer, som sker. Både kapitalen og staten vil gøre indhug i det civile liv.

For at gøre arbejdsprocesserne i den industrialiserede verden så effektive som muligt, har det været nødvendigt at foretage en rationalisering. Det er f.eks. rationelt at producere i store produktionsenheder, men det betyder også, at arbejdskraften må hentes langvejs fra. Lang vej til arbejde medfører en stor spredning af folk fra samme boligområde. Den lange vej gør folk ekstra trætte. Spredning og træthed gør det sværere at opbygge de sociale relationer, som findes i nærsamfundene. De sociale relationer blev imidlertid brugt til gensidig hjælp, og når relationerne forsvinder, skal hjælpen hentes andre steder fra — den må købes eller varetages af det offentlige. Det offentlige passer de gamle og de syge, opdrager og passer børnene o.s.v. Men det bliver nødvendigt, at staten griber mere ind. Samfundet kører på grænsen af hvad det kan bære, at det er helt nødvendigt, at staten har fuld kontrol — også med de ting, som foregår i folks fritid. Der må altså ikke foregå noget som helst af samfundsmæssig betydning, uden at staten orienteres, giver tilladelse, blander sig, overvåger og kontrollerer. Staten fortrænger efterhånden det civile samfund og bliver til en total stat, som administrerer et totalitært samfund.

Fortsat vækst?

Kapitalen når efterhånden de økologiske rammer flere og flere steder, men det ændrer ikke på det indbyggede krav om fortsat vækst. Væksten må derfor foregå på andre områder, og her er der principielt 2 muligheder. Væksten kan ske på endnu uopdyrkede materielle områder, eller den kan ske ved at producere ikke materielle varer, d.v.s. serviceydelser. Begge former for vækst kan betyde indhug i det civile liv.

Princippet i den første form bliver at hindre folk i at tilfredsstille deres behov på en selvstændig og spontan måde. Kapitalen vil sørge for, at det for at opfylde behovene bliver nødvendigt at købe eller leje bestemte hjælpemidler, som den selvfølgelig selv producerer eller ejer. Se f.eks. turistindustrien, hvor kapitalen ejer transportmidlerne, hotellerne, strandene, liggestolene, parasollerne o.s.v.

I den anden form vil vi se, at kapitalen med statens støtte overtager en større og større del af f.eks. sundheds- og undervisningssektoren. Tænk bare på private hospitaler for særligt privilegerede, indskrænkninger i sundhedsvæsenets gratis-principper, ekstra forsikringer i tilfælde af sygdom, privatskoler o.s.v. Der bliver ikke meget tilbage af det frie civile liv!

søen, men disse iøjensfaldende mangler ved administrationsapparatet vil sikkert med tiden blive fjernet ved mere effektiv kontrol — indtil da er kontrol med menneskene nødvendig — badning forbudt! Langtidsvirkninger på miljøet er endnu vanskelige at overskue, men man kan forvente en løsning, når økologerne får mere erfaring i at styre forureningen på grænsen af naturens sammenbrud.

kontrollsystem heller ikke kan kalkulere med!

Økofascismen — godt på vej

Gorz's tanker om det økofascistiske samfund er ikke nye eller ukendte. Ideerne med den opsvulmede overvågningsstatsmagt og kapitalens indhug på den selvstændige og spontane behovsopfyldelse findes som elementer i meget af den mere intelligente science-fiction litteratur, men bortset fra de fremtidsvisioner, som denne ruller op for os, er der da andre udviklinger i samfundet, der peger i den samme retning?

Gorz har med »Økologi og frihed« foretaget en fremragende analyse af, hvorfor kapitalismen uundgåeligt vil udvikle sig imod det økofascistiske samfund, og de bevægelser der på græsrodsplanet bekæmper denne udvikling, har i hans bog fået en begrebsverden til at forklare udviklingslinjerne i vores kamp.

I det økofascistiske samfund har staten til opgave at lægge rammerne for den kapitalistiske udfoldelse, altså de rammer hvori kapitalen kan boltre sig uden at det går for kraftigt ud over økologiske principper. Den-

ne administrative rolle minder meget om de forhold, der hersker i dag, miljøkontrol, arbejdstilsyn, ressourceplanlægning, energiplanlægning, fiskekvoter, destruktion af kemisk affald er statens måde at sikre, at generne ved de kapitalistiske produktionsforhold ikke bliver for indlysende, kontrol er nødvendig for at holde den »blinde« kapital i ave. Under økofascismen vil denne overvågning af natur og mennesker blot blive udvidet, således at de økologiske rammer for vor eksistens ikke nedbrydes.

Det ydre miljø

Udledningen af spildevand administreres under miljøstyrelsen, et administrationsorgan, der netop har vokset sig stort af hensyn til miljøets bevarelse. Udledningen reguleres og kontrolleres, så den netop holdes på grænsen af, hvad miljøet kan bære. Nogle steder viser denne regulering sig ineffektiv f.eks. i Århus Bugt, hvor algesuppen flourer eller Øresund, Lillebælt og Øster-

— og arbejdsmiljøet

Der benyttes farlige stoffer i arbejdsmiljøet. Nogle af stofferne giver gener i form af allergi, hudsygdomme, lungesygdomme, andre kan være kræftfremkaldende.

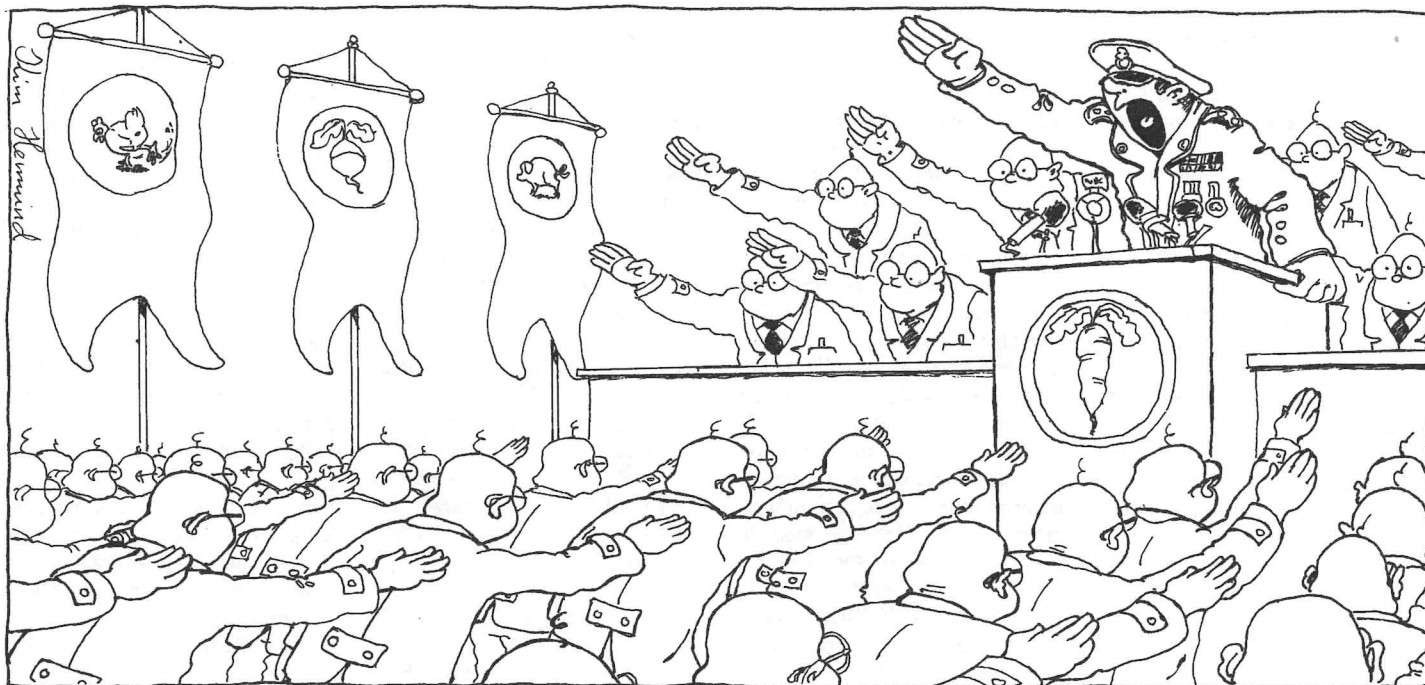
Staten opstiller gennem arbejdstilsynet grænseværdier for i hvor store mængder, man kan belaste arbejderen med hvert enkelt stof, de såkaldte HGV-værdier (hygiejniske grænseværdier). Formålet med HGV-værdierne er at regulere brugen af farlige stoffer, så generne ikke bliver for iøjensfaldende og således at dødsfaldene forsvinder i »statistisk støj«. Kontrollen af denne *kalkulerede død* er centraliseret; ethvert forsøg fra arbejderne på at bestemme, hvorvidt de overhovedet vil bruge farlige stoffer eller ej, nedkæmpes af både staten og kapitalen, således som man f.eks. så det i epoxy-sagen, hvis formål det var at fastslå, at respekten for menneskeliv skal sættes så højt, at ingen andre end én selv har lov til at råde over ens liv — sådanne smålige hensyn kan man naturligvis ikke tage under økofascismen, hvor menneskeliv blot er en regnestørrelse — som vort nuværende

Øget militarisering

Økofascismen er en styreform, der vil have endnu større behov for kontrol og styring af borgerne udfoldelse end de andre former for fascistiske samfund, vi har set. Kontrolleringen medfører nødvendigvis en nedbrydning af de grundlæggende rettigheder og en endnu højere grad af militarisering af statens magtmidler. O.O.A. har set fuldstændig rigtigt, når de påpeger, at atomkraftsamfundet nødvendigvis vil være et overvågningssamfund — overvågning af både arbejderne og befolkningen.

Den militaristiske nedkæmpning af a-kraftmodstanderne, både ved direkte politiaktioner og berufsverbot er betegnende for økofascistiske tendenser — afvigere nedkæmpes med hård hånd. En boligaktion i Amsterdam i marts førte til politiets borgerkrigsagtige aktion, tanks og barrikader fyldte gaderne. Herhjemme optrapper politiet ligeledes militariseringen ved aktioner mod boligaktivister, fysiske blokader og i det hele taget mod initiativer, der fører til formål at skaffe borgerne indflydelse på samfundets kontrol og styring, eller endog blot vore egne levevilkår.

Tegninger:
Kim Hermind

Strategi til bekæmpelse af økofascismen

Gorz angiver kun to muligheder for et fremtidigt samfund, enten økofascismen eller en socialisme, som er naturrespekterende, selvstyrende og hvor frem for alt det civile liv er herskende. Han angiver ikke direkte nogen strategi til opnåelse af det sidste alternativ, blot satser han på nedbrydning af kontrollen og udvidelsen af det civile liv.

Medvirker miljøbevægelserne til at smugle økofascismen ind af bagdøren? Netop i miljöesager kan man have behov for at kræve øget kontrol med industriernes udfoldelser. Vi må gøre os klart, at netop dette krav er i fuld overensstemmelse med økofascismen og at den øgede kontrol med f.eks. forurening ikke er det endelige mål for vore initi-

ativer. Vi må indse, at det vi egentlig skal bekæmpe er de kapitalistiske produktionsforhold, der er den egentlige årsag til miljøproblemerne — øget kontrol må i sig selv ikke være vores mål.

Kontrollen bør i så høj grad som muligt overtages af os selv og kun benyttes til at fastholde de sejre, vil tilkæmper os mod disse produktionsforhold. Vore magtmidler er demonstrationer, aktioner, boykot af varer og øvrig folkelig mobilisering.

Kampen mod økofascismen er altså en politisk kamp. Græsrodsbevægelserne må indse, at denne kamp skal forenes med den direkte kamp mellem arbejder og kapital, som foregår indenfor det produktive område.

Kampen om det civile liv,

André Gorz' bog giver stof til eftertanke. Mange problemer ligger efter læsningen ubesvarede, men det har vel ikke været kvindekamp, boligkamp, miljøkamp og alle de andre initiativer, der bliver taget omkring sundhedssektoren, kulturlivet, undervisning og den pædagogiske sektor er en del af kampen mod økofascismen og bør både udvides og politiseres. Hertil er »Økologi og frihed« et godt middel til at analysere vores rolle og opbygge et politisk bevidsthedsniveau og kampniveau.

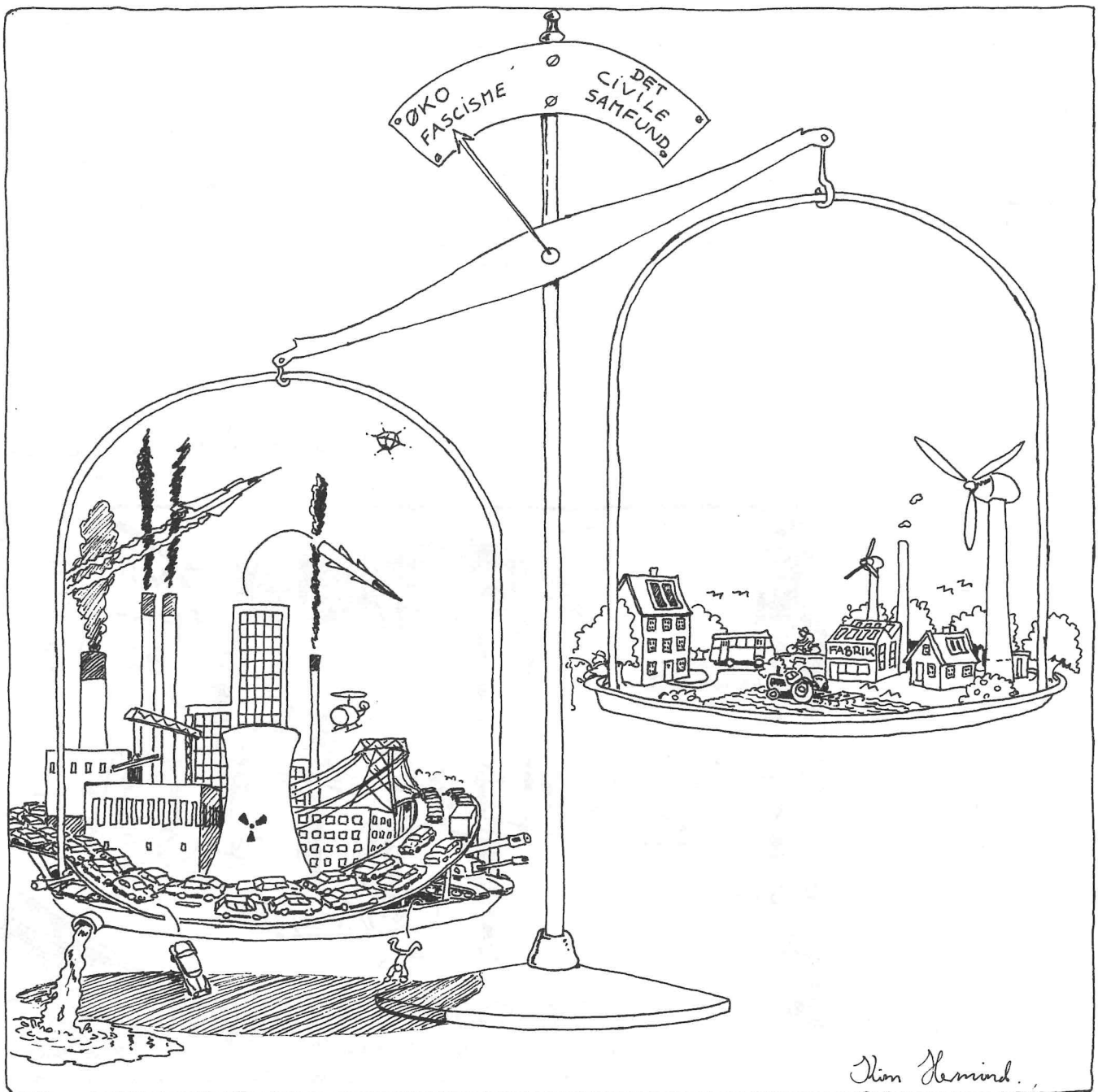
En kamp mod økofascismen er en del af klassekampen og for at udviklingen kan vendes og det civile liv kan vindes tilbage er det nødvendigt at alle progressive kræfter, der kæmper denne kamp forenes og sammen udvikler en koordineret politisk og praktisk strategi.

hans mening at fremstille en færdigpakket analyse og strategi mod økofascismen, men allerførst er den en appel, der vender sig mod den dogmatiske venstrefløj på den ene side og på den anden visse borgerinitiativers konfliktsky magelighed. Den danske udgave har en meget graverende mangel, idet den har udladt Gorz's eget efterord, et meget stort afsnit, der hedder »Socialisme eller økofascisme«. Dette afsnit findes i den norske udgave og kan på ingen måde erstattes af Jesper Hoffmeyers efterskrift, ligesom den norske efterskrift har meget stor relevans netop for bevægelserne.

Vi vil opfordre forlaget til at udgive et nyt oplag, hvor begge disse afsnit forekommer

Kim Overvad Claus Rold

Kræftgruppen NOAH/Århus

Miljøet har det bedre

Miljøet har det bedre, påstår i hvert fald miljøstyrelsen i en pressemeddelelse udsendt sammen med rapporten »Miljøreformen — en foreløbig redegørelse om miljøreformens virkninger«. Den skul-

le være »et forsøg på at gøre status over miljøbeskyttelsesarbejdet«, men ligner mest af alt endnu et forsøg på at underbygge illusionen om, at miljøloven er verdens bedste miljølov.

I miljøloven, der trådte i kraft i 1974, var der indføjet en bestemmelse om, at den skal tages op til revision i folketingssamlingen 1977/78, på et tidspunkt, hvor man forventede at kunne drage nogle erfaringer af lovens virkning. Imidlertid blev denne revision udskudt til 1980/81.

I den anledning har miljøstyrelsen udsendt et digert hæfte: »Miljøreformen — en foreløbig redegørelse om miljøreformens virkninger«. Da denne redegørelse udgør grundlaget for den kommende revision af loven må det være væsentligt, at undersøge hvorvidt den har taget højde for den kritik, der har været rettet mod miljølovgivningen og dens administration i de forløbne 6 år, hvor den har været i funktion.

Redegørelsen afspejler tydeligt myndighedernes mangel på forståelse for miljøproblemerne egentlige oprindelse, hvilket giver sig udtryk i nogle underligt svævende forklaringer omkring miljølovenes tilblivelse. Således forklares miljøreformen udelukkende som et resultat af »den voksende miljøbevidsthed«; det hedder sig: »Den voksende miljøbevidsthed medførte fra slutningen af 1960'erne en række forskellige initiativer fra myndighedernes side, hvoraf miljøloven kun udgør en del. Eksempelvis kan nævnes en mere miljøbevidst, administrativ praksis inden for spildevandsområdet og en stigende tilbøjelighed i kommunerne til at foretrække forbrændingsanlæg frem for lossepladser«. (s. 10)

Ikke et ord om, at den industrielle udvikling havde medført langt større forureningsproblemer end hidtil kendt. Den rivende produktudvikling har således

medført anvendelse af flere hundrede nye stoffer, hvis skadevirkninger på længere sigt er ukendte, og hvoraf nogle først nu erkendes at kunne medføre cancer etc.

I redegørelsen forklares det hele ud fra en stigende miljøbevidsthed. Vi skal tro at staten af sig selv har grebet ind overfor forureningen.

Forureningens sammenhæng med produktionen

Kun sjældent anskuer man i redegørelsen forureningsproblematikken som opstår som en naturlig følge af den industrielle udvikling, og det forbrug, som produktionen har skabt grundlag for. At der gribes ind overfor forureningen forklares ikke med at det er en nødvendighed for fortsat industriel udvikling.

Dette kan illustreres ved de forringede produktionsbetingelser fiskeriet og dambrugserhvervet har haft på grund af vandforurening i særligt hårdt belastede områder.

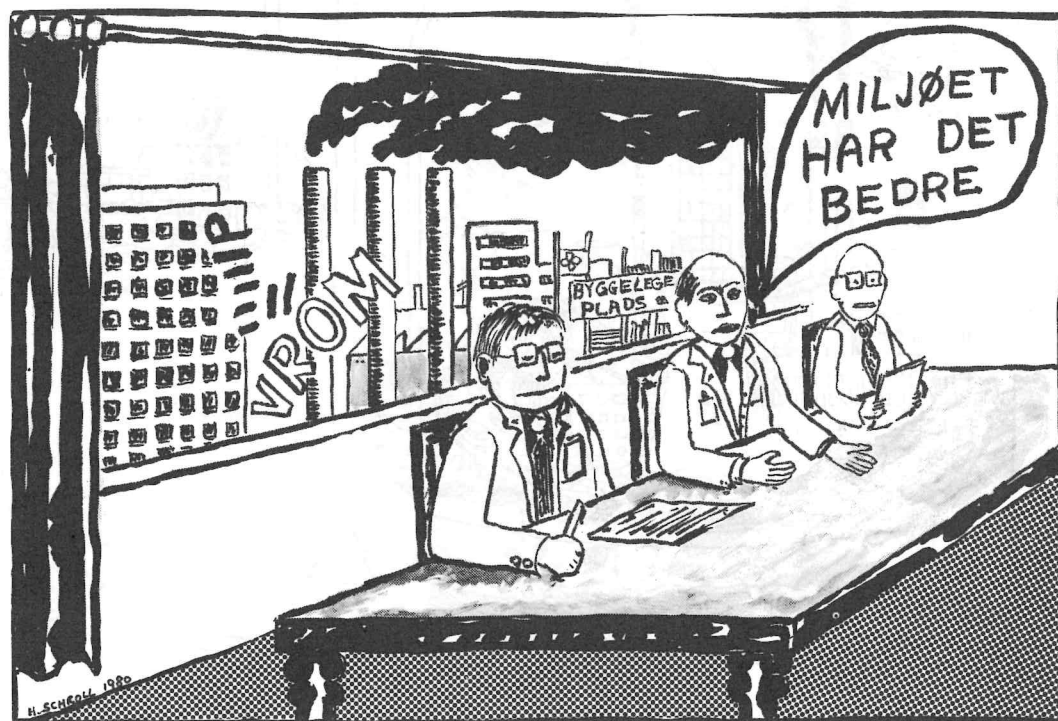
En fortsat industriel udvikling må nødvendigvis forudsætte at hverken industri eller dens arbejdskraft kvæles af den forurening, som den selv skaber.

Sådan kan miljøstyrelsen måle miljøaktiviteten

I redegørelsen er omkostningerne ved administrationen af miljøreformen og investeringerne i forbindelse med miljøbeskyttelse opgjort i et kapitel for sig (kap. 3), mens miljøreformens konsekvenser for miljøkvaliteten er behandlet i et efterfølgende kapitel (kap. 4). Denne opdeling gør det umuligt at vurdere, om de

enkelte udgiftsposter har medført forbedringer af miljøkvaliteten, hvilket igen vil sige, at man ikke med redegørelsen kan ændre den nugældende udgiftsfordeling, således at udgifterne i forbindelse med miljøreformen udnyttes mere effektivt.

Samtidig er der set på »udviklingen i miljøkvaliteten« som følge af miljøreformen (miljølovens indførelse i 1974). Der er overhovedet ikke gjort forsøg på at foretage en vurdering af den totale forureningssituation — eller miljøkvalitet, som det nu så positivt skal hedde. Derimod er der for hvert område (luft, vand, jord, støj) analyseret på nogle »tilfældigt« valgte, målbare parametre. F.eks. handler afsnittet om luftforureningen i Danmark mest om, at udledningen af svovldioxid til luften er faldet i

det storkøbenhavnse område i perioden 1970-77. For det første kan dette fald ikke umiddelbart kobles til miljølovgivningen, idet der i samme periode er sket en udbygning af fjernvarmeanlæg, en stagnation i forbruget af olie samt et forbrug af fossile brændstoffer med mindre svovlindhold. Det bliver derfor ikke muligt at sige, hvad der skyldes lovgivning, og hvad der skyldes samfundsmæssig udvikling. For det andet siger eksemplet med svovl intet om luftforureningen generelt.

De parametre, der bliver brugt til at illustrere forureningens udvikling, er tilfældige og siger intet om, hvordan den samlede forureningsbelastning af økosystemerne har været.

Denne måde at behandle problemerne på har dog ikke forhindre miljøstyrelsen i til slut at konkludere, at »miljøloven..... har været rummelig nok til at sikre en hensigtsmæssig tilrettelæggelse af forureningsbekæmpelsesindsatsen«.

Forurening er noget, der bare kommer

Det er helt karakteristisk for rapporten, at den ikke analyserer drivkræfterne bag forureningsproblemerne. Forureningen opfattes som noget, der bare kommer. Når man finder en nedgang i forureningen for visse parametre, kan det hænge sammen med, at der i de sidste år har været økonomisk krise og dermed interesse for at spare på råstofferne. Eller det kan hænge sammen med, at produktionen er ændret, så visse stoffer er udgået af produktionen og erstattet med andre.

Dette forhold gør sig f.eks. gældende i papirproduktionen, hvor forbruget af kviksølv til svampebekæmpelse er kraftigt skåret ned og erstattet af andre midler — f.eks. bromforbindelser. Det kan også hænge sammen med, at én type forurening bliver lavet om til en anden type forurening. Vandløbenes tilstand er blevet bedre, siger rapporten. Det er jo korrekt, at der er blevet investeret store beløb i at rense for organisk stof i danske vandløb. Uanset det er en tvivlsom måde, opgørelsen er sket på, så lyder det rimeligt, at noget organisk stof ikke længere er et problem i vandløbene. Til gengæld er det organiske stof stadig et problem i form af slam fra rensningsanlæg. Pga. slammets giftvirkning — tungmetaller, parasitter mv. — bliver det i mange tilfælde et forureningsproblem at skaffe sig af med

Miljøreformen — en foreløbig redegørelse om miljøreformens virkninger. Udarbejdet af miljøstyrelsen, november 1979. 242 s., 40 kr.

Redegørelsen er ment som en slags status over de virkninger miljøbeskyttelsesarbejdet har haft siden miljøreformens vedtagelse i 1973. Redegørelsen har til hensigt at danne baggrund for den revision, der skal finde sted i 1980/81.

Rapporten indeholder foruden en kort gennemgang (kap. 1) af de love, der omfatter selve miljøreformen, en gennemgang af miljølovgivningens opgaver er fordelt på de administrative niveauer, kommuner, amt og stat, og hvor samtidig de nye organers funktioner som f.eks. miljøstyrelsens bliver forklaret.

Kapitlet belyser også de metoder, staten har mulighed for at anvende over for forureningen. F.eks. kan man efter miljøloven angive vejledende former for,

hvor meget der må udledes af bestemte stoffer.

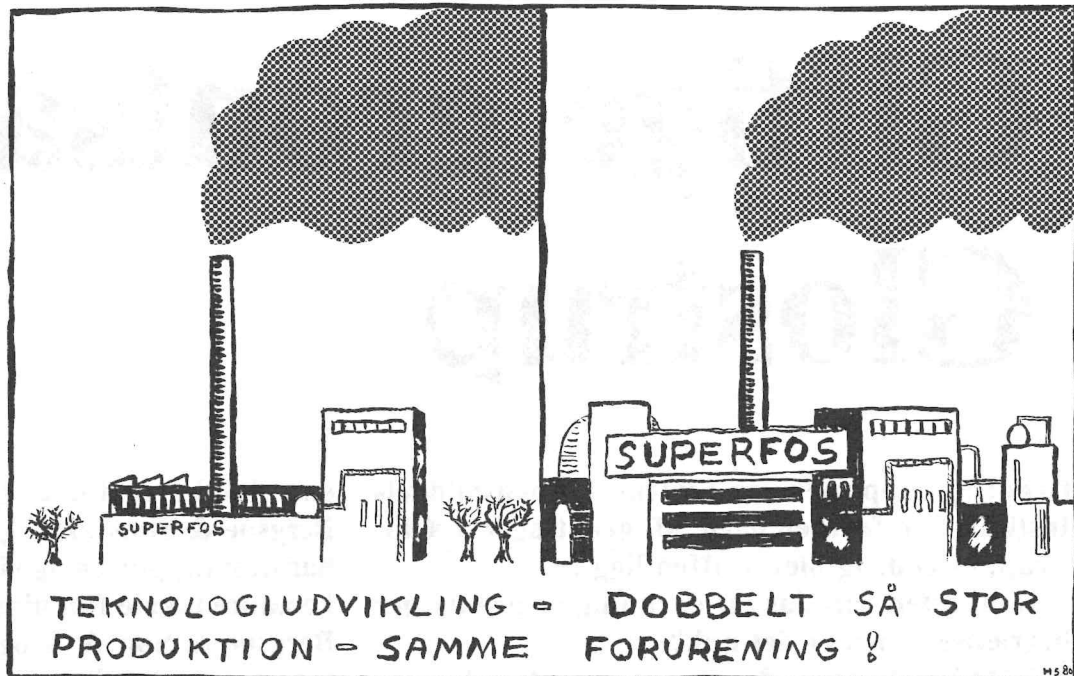
Den sidste del af dette kapitel omhandler de ændringer, der er sket i behandling af forurenende stoffer med miljølovens ikrafttrædelse, f.eks. hvorledes man griber ind overfor nedsvining af olie fra nedgravede tanke, hvorledes olie- og kemikalieaffald skal behandles etc.

Det tredje kapitel er en vurdering af de udgifter, der har været i forbindelse med de statslige indgreb på miljøområdet, og hvorledes omkostningerne er fordelt på det offentlige, det private og forbrugerne. Kapitlet beskriver også den behandlingstid miljøsagerne i gennemsnit har krævet, hvor stor en andel der er blevet anket, og hvor mange der er afvist, henholdsvis

stadfæstet.

Kapitel 4 forsøger at give en vurdering af de ændringer, der muligvis har indfundet sig i miljøkvaliteten de sidste 6-7 år. Ud fra de miljøkrav der er stillet, samt diverse målinger, søger man i dette kapitel at gøre rede for om indholdet af forurenende stoffer i luften er reduceret eller vokset. Foruden luftkvalitet beskæftiger man sig også med kvaliteten af grundvand, åløb, søer, fjorde og åbent hav, samt hvorledes udviklingen i støjniveauet har forløbet.

Kapitel 5 forsøger at skitsere den fremtidige udvikling på miljøområdet ud fra henholdsvis en fortsættelse af det hidtidige arbejde, eller en skærpelse af miljølovgivningen, samt angiver de økonomiske konsekvenser.

slammet, hvilket der også er redegjort for i rapporten. Et vandforureningsproblem er altså ændret til et andet forureningsproblem. Det kan vel ikke siges at være et gunstigt resultat af en miljølov!

Teknologiudviklingen skal komme miljøet til gode!

Forureningssituationen i sin helhed ses i rapporten ikke som et resultat af en bestemt måde at producere på. Ved ikke i højere grad at tage udgangspunkt i produktionsudviklingen bliver det meget let at løbe om hjørner med

miljømyndighederne i de konkrete sager. Miljøloven bliver ikke en miljøbeskyttelseslov, men en tilladelse til at forurene op til en vis grænse. Teknologiudviklingen fører til nye produktionsanlæg, der forurener langt mindre end de gamle. Eller — hvad der er mere konkret — ikke lader så mange råstoffer slippe ud i omgivelserne og dermed giver besparelser for producenten. Et konkret tilfælde er, at der på Superfos i Fredericia er bygget et salpetersyreanlæg, der kan producere det samme som to gamle anlæg, men hvor forureningen med nitrose gasser kun er en sje-

tedel. Teknologien har gjort det muligt at fordoble produktionen uden at forøge forureningen synderligt. Miljømyndighederne griber ikke ind og kræver, at hele produktionens udslip skal reduceres til en sjettedel. Nej, Superfos får lov til fortsat at forurene efter de gamle normer. Uanset at disse normer er fastsat efter, hvad der var teknologisk muligt på daværende tidspunkt og ikke efter, hvad der er sikkert for miljøet — det ved man nemlig meget lidt om. Teknologiudviklingen skal komme miljøet til gode! Men disse problemstillinger berøres ikke i miljøreformrapport-

ten. De er endog ikke overvejet undersøgt.

Miljøloven har fungeret — men hvordan?

Miljøloven er en rammelov med en decentraliseret struktur. For at vurdere hvordan loven har fungeret, burde man have undersøgt behandlingerne af de konkrete sager og set på, hvordan modsatte interesser bliver behandlet — eller om de overhovedet bliver behandlet. Med den begrænsning i klageadgangen, der eksisterer og administreres temmelig strengt, må der jo være masser af sager, som aldrig bliver behandlet.

Rapportens generaliseringer giver intet grundlag for at konkludere, at miljøloven har fungeret godt. Tværtimod peger rapportens eget materiale på, at meget lidt er sket for at forbedre miljøet, og at meget er blevet

værre. Støjproblemer, nye dårligt undersøgte kemiske stoffer, nitrat i grundvandet, slamproblemer osv.

»Perspektiverne« i miljøbeskyttelsesarbejdet

Som oplæg til en revision af miljøloven er det interessant at se, at rapporten end ikke har sat spørgsmålstegn ved den praksis, der hidtil har været i miljøbeskyttelsesarbejdet — nemlig at slå ned på isolerede enkeltforureninger og så i øvrigt se bort fra helheden. Denne holdning til løsning af miljøproblemerne set i sammenhæng med, at det totalt er umuligt at konstatere en forbedring af miljøet, kan da også kun give sig udslag i meget snævertsynede forslag til perspektiverne i det fremtidige miljøbeskyttelsesarbejde. Nemlig at inddrage og bekæmpe et yderligere

antal enkeltforureninger, som nu er blevet så omfattende, at de giver problemer for produktionen, sundheden mv. Det er da også præcis, hvad rapporten ender med at foreslå. Dels påpeges der flere »uløste« problemer inden for de områder, der allerede er nævnt i loven (luft, støj, vand). F.eks. vil man have blyindholdet i benzin nedsat fra 0,4 g/l til 0,15 g/l; man vil have lavet støjafskærmende foranstaltninger ved nye vejanlæg osv. osv. Dels foreslås det, at »jordforurening« medtages i loven som et nyt kompetenceområde, fordi den øgede udspreddning af bl.a. nitratgødning og spildevandsslam på markerne kan give anledning til grundvandsforurening.

Verdens bedste miljølov?

Det er da rigtigt nok, at miljø-

loven og dens måde at administrere forureningsproblemerne på vil kunne skære toppen af de mest grelle forureninger.

Men når miljøloven kun bliver brugt til det, er den ikke meget værd. Ved at lade helheden ude af betragtning legitimerer loven i virkeligheden den jævne forringelse af levevilkårene, der sker. Flere kræfttilfælde, mere ked-sommelige økosystemer, mere støj, flere allergier, flere ...

NOAH kan altså ikke tilslutte sig miljøstyrelsens optimistiske syn på forureningsproblemernes udvikling og mener, at der er al mulig grund til at ændre et lovkompleks, som ikke er stærkt nok til at sikre de naturbetingelser, som kan danne basis for gode levevilkår.

A.J., H.S. & M.N.

Giftige grøntsager i Glostrup

Grøntsagsrapporten fra Statens Levnedsmiddels Institut om forureningen af grøntsager i Glostrup, er endelig blevet offentliggjort.

Rapporten foreslår, at dyrkning af grøntsager begrænses, men er det nok?

NOAH-Glostrup, der gjorde sin entre i forureningsdebatten i 1977 og siden har kæmpet en

Blyforureningen i Glostrup hænger sammen med, at her forekommer en ophobning af forureningskilder, hvor Paul Bergsøes fabrik er en af de største potentielle kilder til blyforureningen. Fabrikken er et sekundært smelteværk, dvs. at der genindvindes metal fra forskelligt metalaffald som f.eks. nedslidte blyakkumulatører (se i øvrigt NOAH 56-57). Fabrikken sammen med nogle store trafikårer gennem byen har gjort Glostrup til det mest blyforurenede område i Danmark.

Bergsøes produktion er for så vidt miljørigtig nok. Fabrikken genindvinder metaller, især bly, fra nedslidte akkumulatører. Problemet er den stærke luftforurening, som er en følge af virksomhedens produktion og som gør Glostrup til det mest blyforurenede område i Danmark.

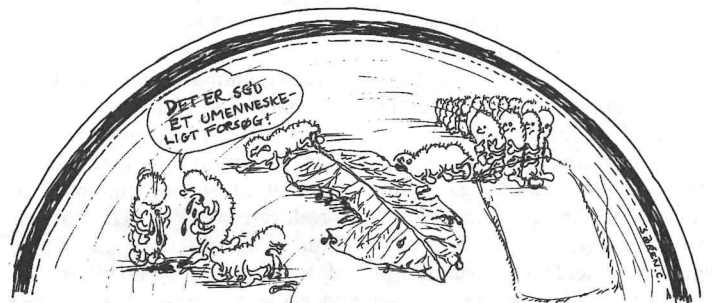
Grøntsagsundersøgelsen

Statens Levnedsmiddelinstitut har derfor i 1978 foretaget en undersøgelse af grøntsager dyrket i området. Offentliggørelsen af resultaterne lod dog vente længe

energisk kamp for at gøre noget ved især Paul Bergsøe & Sønns kraftige forurening af området, har læst rapporten og vil nu sammen med en række andre lokale foreninger, stille krav om at Paul Bergsøe & Søn A/S og kommunen begynder at tage sagen alvorligt.

på sig, idet de først skulle diskuteres internt mellem myndighe-

derne. I januar 1980 blev rapporten endelig frigivet og resultater-

ne var mildt sagt alarmerende, overgik hvad selv vi i NOAH-Glostrup havde frygtet.

Uspiselige grøntsager

Levnedsmiddelinstitutets undersøgelse viste at grøntsager, dyrket indenfor en afstand af 1½ km fra Bergsøe, havde et »uacceptabelt« højt indhold af tungmetallerne bly og cadmium.

I grøntsagsrapporten er det beregnet af man vil få 40-70% af WHO's grænseværdi for blyindtag under forudsætning af: at man indtager et nærmere defineret »gennemsnitsforbrug« af grøntsager (ca. 300 g om dagen), at alle de grøntsager, man spiser, er dyrket indenfor en afstand af 1½ km fra Bergsøe, at man skylles sine grøntsager grundigt og at man ikke er et barn.

Noget helt tilsvarende gør sig gældende for tungmetallet cadmium. Dette finder Levnedsmiddelinstitutet naturligvis uacceptabelt.

Undersøgelsen konkluderer, at der ikke må spises grøntsager dyrket indenfor ca. ½ km fra Bergsøe, og at forbruget af hjemmedyrkede grøntsager i det hele taget begrænses op til 5 km fra fabrikken. Desuden at forholdene kan forbedres ved at forureningen fra Bergsøe nedsettes.

Hvad er et gennemsnitsforbrug?

I rapporten er faren ved at spise hjemmedyrkede grøntsager udregnet for en person, som har et gennemsnitsforbrug af disse. Det er let at forestille sig at der er personer der spiser langt mere grønt end gennemsnitsdanske. I højsæsonen vil de fleste haveejere f.eks. nok spise en del mere end gennemsnittet.

Rapportens værste resultat viser, at man blot skal spise 40 g grønkål for at overskride WHO's grænse for højest tilladelig indtag om ugen. Derudover belastes vi jo også med bly andre steder fra, bl.a. indånder vi en del fra den forurenede luft. Det er derfor klart for os, at der findes folk i området, der er alt for stærkt belastede af tungmetaller.

Grænsen for hvad vi kan tåle

Når eksperterne fra Levnedsmiddelinstitutet mener at der er fare på færde, er det som sagt fordi de sammenligner deres målinger med WHO's værdi for »højest tolerable ugentlige indtag«. Disse grænseværdier er fastsat på et politisk grundlag, ikke ud fra lægevidenskabelig viden om bly's giftvirkninger, og de er i hvert

tilfælde ikke for lave. Undersøgelser har vist, at man for bly kan konstatere virkning i form af nedsat bloddannelse ved betydelig lavere værdier end disse. Derudover ved man næsten intet om virkningen af små mængder bly over lang tid.

Børn — en udsat gruppe

Grænseværdien er kun fastsat for voksne, der eksisterer ingen for børn!!!

Børn er meget mere følsomme overfor bly i kroppen end voksne. Samtidig spiser de mere i forhold til deres vægt, og de optager en betydelig større del af det bly de spiser end voksne. Derfor vil der især være fare på færde for børn, og rapportens anvisninger vil være *absolut utilstrækkelige* for børn. Ofte vil det også være sådan, at børn opholder sig en større del af deres tid i Glostrups forurenede luft end voksne, og derfor ved indånding optager endnu mere bly.

Hvad nu?

Der er i den seneste tid foretaget en del undersøgelser herude og grøntsagsrapporten er den sidste i rækken.

Efter disse er det klart, at der må gøres noget for befolkningen — NU!

Det drejer sig om to ting: For det første må virksomheden nedsætte sin forurening. Der bor allerede alt for mange familier i umiddelbar nærhed af fabrikken. Disse mennesker kan kun

bringes ud af farezonen ved at Bergsøe ophører med at sende sine tungmetaller udover disse familiers haver. For det andet må kommunen stoppe sine planer om at placere over 1000 boliger indenfor 1 km afstand fra fabrikken. Der er ved udarbejdelsen af disse planer overhovedet ikke taget hensyn til forureningsforholdene, nu er der virkelig grundlag for at disse inddrages. Det kan ikke være meningen, at man skal satse endnu flere menneskers helbred på at få hævet kommunens skattegrundlag.

Information fra kommunen

Indtil nu har kommunen dog ikke vist den store forståelse for problemet. Informationen til borgerne har begrænset sig til nogle få interviews i lokalpressen.

Der har heller ikke været gjort forsøg på at følge grøntsagsundersøgelsens anvisninger op, f.eks. med et dyrkningsforbud i det mest truede område. Kommunen har end ikke informeret om den rette behandling af de grøntsager, der trods alle advarsler stadig dyrkes i området. Hvor bliver kommunens information af i denne sag?

Kommuneplanlægning

Der er i øjeblikket offentlighedsfase om kommuneplanlægningen i Glostrup. Det er i denne periode at borgerne kan gennemgå kommunalbestyrelsens plan-

oplæg, tage stilling til de spørgsmål der rejses med hensyn til kommunens fremtidige udvikling og formulere krav om, hvordan der skal udbygges. I den anledning har nogle beboer- og grundejerforeninger og NOAH-Glostrup startet en studiekreds.

Vi vil invitere forskellige eksperter til yderligere at belyse miljøproblemerne herude. Det er tanken, at det hele skal munde ud i et forslag til kommunalbestyrelsen om en miljømæssig forsvarlig udvikling i Bergsøområdet. Det har vist sig, at der er stor søgning af borgere med vidt forskellig baggrund, der vil være med til at gennemføre dette projekt og sætte deres præg på det endelige forslag.

Kun ved en bred opbakning bag miljøkravene, har vi en rimelig chance for at få kommunen til at vedkende sig sit ansvar for, at alle Glostrup-borgere har et sundt sted at bo.

NOAH-Glostrup

Litteratur:

NOAH, 1975. Bly. Ressource, forbrug, forurening.

NOAH nr. 56-57. 1978.

Statens Levnedsmiddelinstitut: Tungmetallforurening af frugt og grøntsager i Københavns Vestegn i 1978.

Det kan betale sig at forurene

Proms kemiske fabrikker ligger i Viemose i Syd-sjælland, hvor fabrikken producerer »organiske mellemprodukter«. Spildprodukterne cyanid og ammoniak udledes til Bøgestrømmen. Tidligere lå virksomheden i Birkerød, hvorfra den blev forvist som følge af den kilometerlange røg- og stankfane, der dér lagde sig over landskabet.

Da Proms kemiske fabrikker flyttede til Viemose, flyttede klagerne og røg- og stankfanen med. Det har ført til retssag på retssag. Den sidste dom faldt for nylig — 15.000 kroner. Men er sagen slut med det? »Det tør jeg ikke rigtig sige«, siger amtsvandinspektør Bent Fenger, der har været med til at lægge den nu afsluttede sag til rette. »Min umiddelbare vurdering er at der er tale om en meget, meget lav bøde«.

— Der har været lagt op til, at der skal ryddes endeligt op. Sættes punktum. Er det sådan, at Proms kemiske fabrikker nu er bragt ind under loven, og har fået de samme vilkår for drift som yngre virksomheder?

»Nej, det kan man slet ikke sige. Proms kemiske fabrik blev jo etableret før den nye miljølov trådte i kraft. Derfor har vi hidtil måttet klare os med påbud, efterhånden som der opstod situationer, som gjorde, at man måtte gribe ind. Dette i modsætning til de nye virksomheder, hvor man allerede fra starten har haft chancen for en samlet vurdering af de forureningsulemper, som virksomheden ville komme til at betyde. Men det, der nu er sket, er, at Miljøstyrelsen har givet virksomheden et påbud om at søge en sådan samlet tilladelse. Det kan Miljøstyrelsen nemlig gøre, uanset at der er tale om en gammel virksomhed, og vi håber, at vi på den måde kan få foretaget en samlet vurdering«.

Miljøstyrelsen har anmodet virksomheden om at søge en sådan samlet driftstilladelse. Men den sag er blevet anket til miljøankenævnet. Så denne instans skal først udtale sig om Proms Kemiske fabrikker skal søge en samlet godkendelse.

Forstemmende

Det ser altså ud til at virksomheden har kunnet leve højt på så-

danne juridiske trakasserier.

— Hvordan er det som embedsmand år efter år at lægge sager til rette og så se på, at det samme sker igen og igen. Er det ikke beklæmmende, Bent Fenger?

»Jo, jeg vil godt indrømme, at det er forstemmende. Jeg vil i det hele taget sige, at det er beklæmmende, at det overhovedet er nødvendigt at rejse politisager. Men her har vi altså en virksomhed, som har været igennem endnu en retssag. Den startede med at amtsrådet i sommeren 1977 indgav politianmeldelse, efter i 1½ år at have undersøgt virksomhedens forhold meget grundigt — netop fordi vi ved, at der skal betydeligt bevismateriale til at få dom for, at en virksomhed har foretaget sig noget ulovligt. Senere har vi naturligvis fulgt sagen op ved at fortsætte vor kontrol (på virksomheden), og herunder konstateret, at der også efter sommeren 1977 har været mange tilfælde af overtrædelser. Det betyder at virksomheden fortsætter med overtræde de betingelser, der gælder for dens drift, uanset om der bliver indgivet politianmeldelse eller ej, og uanset om der falder dom eller ej. Det kan naturligvis godt gøre en lidt ked af det«.

Det kan betale sig

— Hvordan kan det blive ved? Er I ikke dygtige nok? Er loven

ikke streng nok? Er der smuthuller?

»Nu er der faldet dom i en sag, som vi har rejst. Det kan vi naturligvis kun være glade for, og tilfredse med. Men, når bøden er så lille, at den ikke engang dækker de analyseomkostninger, som vi har haft i sagen, og som overhovedet ikke står i noget rimeligt forhold til de investeringer, virksomheden skulle have foretaget i denne nu 4-årige periode for at undgå disse overtrædelser, ja, så er det, at man synes, at der ikke rigtig er nogen sammenhæng i tingene. Jeg synes også, at man må se denne bødestørrelse i relation til hvad man ellers giver af straf. Ikke bare på andre retsområder, men også på miljøområdet. De seneste domsfældelser, der har fundet sted for landmænd, der udleder ensilagesaft ulovligt, er oppe på 8 - 10.000 kroner, og det vel at mærke uanset om det er en stor eller lille landmand, om man har gjort det i en årrække, eller man har gjort det bare en enkelt gang. Det er altså én måde at give bøder på. Og det andet er så at give en bøde på 15.000 kroner til en virksomhed der i årevis har overtrådt de betingelser der er fastlagt for driften. Og det er det, jeg ikke synes, er en rimelig retsafgørelse. Ikke efter min lægmandsretsbevidsthed i hvert fald.

Miljøloven

Og så er der endelig spørgsmålet om loven ikke er god nok. Dertil vil jeg sige, at det har været hensigtsmæssigt, at det er den samme myndighed, der skal tage sig af alle former for forurening. Det er lykkedes med miljøloven. Loven er rimelig og god på områder som dette. Der kan være andre punkter, hvor loven trænger til en stramning og det vil formentlig også ske, når loven skal revideres i folketingssamlingen 80-81. Men til dette specielle tilfælde har loven faktisk de angrebsmuligheder, som er nødvendige, — og de er også blevet brugt. Påbudene er bare ikke blevet fulgt af virksomheden«.

Punktum?

— Kalkulerer virksomheden i

praksis med et fast beløb til bøder pr. år?

»Det ved jeg ikke, og det vil jeg absolut ikke antyde, at de gør. Men det er da helt sikkert, at det ville være meget let for virksomheden at regne det ud på den måde«, slutter Bent Fenger.

Der er altså på ingen måde sat endegyldigt punktum i den sag, der er blevet kaldt »Danmarkshistoriens længstvarende miljø-sag«. Vi kan stadig afvente den endelige retssag, hvor fabrikken i Viemose bliver tvunget til at indføre lovlige tilstande efter nu at have spillet myndighederne på næsen i 16 år.

Hans Pedersen

Synderegisteret

1964 Proms kemiske fabrikker flytter fra Birkerød til Viemose.

1966 Bøde for grov forurening på grund af udledning af cyanid og fenol.

1967 Vandvæsenkommissionen fastslår at fabrikken kun må udlede 2 mg. cyanid pr. liter.

1968 Vandprøver med cyanidindhold der er for højt.

1969 26 vandprøver med for højt cyanidindhold.

1969 Bøde på 10.000 kroner.

1970 Der falder dom om at fabrikken fremover ikke må lugte.

1970 700 underskrifter indsamles imod fabrikken.

1972 Prom leder 46 mill. liter cyanidholdigt vand for meget ud.

1972 Fabrikken udleder ammoniak. Miljøstyrelsen overvejer lukning af prom.

1973 Miljøstyrelsen anmoder sundhedskommissionen i området at overveje lukning af Prom.

1973 Senere på året fremsættes anmodningen på ny.

1973 Senere igen. Miljøstyrelsen forlanger at lugtgenerne skal fjernes.

1974 20.000 i bøde. Dommen ankes til landsretten som frifinder virksomheden på grund af uenighed om analysemetoderne.

1980 Proms kemiske fabrikker får en bøde på 15.000 kroner.

Mikroprocessor - Makroarbejdsløshed

Teknologivurdering kan foretages på flere forskellige niveauer. Man kan undersøge teknologien i en bestemt industrigren og se på konsekvenserne for hele samfundet, eller man kan se på konsekvenserne i en bestemt industrigren fra en teknologi osv. Den følgende artikel omtaler hvilke aspekter en teknologivurdering af mikroelektronikken bør medtage. Af hensyn til begrænset plads medtages kun konsekvenser på arbejdsmarkedet, selvom mikroelektronikken selvfølgelig også har nogle overordentlig store nationale og internationale konsekvenser.

Et meget karakteristisk træk ved den ny teknologi baseret på mikroelektronik er, at den infører forholdsvis ubemærket bid for bid, fra opgave til opgave, fra branche til branche, fra sektor til sektor. Til sidst er teknologien af central betydning for samfundet, uden at der næsten har været diskussion af — eller forsøg på styring af teknologien.

I fremstillingssektoren startede brugen af elektronikken med mindre EDB-anlæg, hovedsageligt til at køre virksomhedernes regnskab på. Lidt efter lidt anvendtes anlæggene også til personaleadministration, til lagerstyring, og til styring af materialtransporten internt i virksomheden Sideløbende hermed forsynes almindelige bearbejdningsmaskiner som drejebænke, boremaskiner og fræsere med elektroniske styreaggregater, der gør maskinerne højproduktive (de såkaldte »nummerisk styrede« maskiner eller NS-maskiner).

Og kontormaskinerne forbedres til også at kunne behandle tekst, hvor de tidligere hovedsageligt kun behandlede tal. Efterhånden foregår hovedparten af kommunikationen i virksomheden og mellem virksomhederne via elektroniske apparater. På værkstedsgulvet anskaffes automatiske monteringsmaskiner, der overtager meget samlearbejde af komponenter, der er fremstillet på automatiske bearbejdningsmaskiner. Der indføres industrirobotter, der kan overtage ret kompliceret håndværksarbejde som svejsning, eller sprøjtemalingsarbejde. Arbejdsorganiseringen ændres — for dem der er tilbage på virksomheden — så den tilpasses det efterhånden dyre produktionsapparat.

I løbet af et par snese år er produktionssektoren totalt ændret. Og af denne ændring følger ændringer i menneskers forhold til arbejdskammerater fagforeninger, uddannelsessystemet, samfundsinstitutioner og normer

og værdier — uden at dette sker i ret høj grad som følge af bevidste overvejelser. Det skaber næsten uundgåeligt social usikkerhed, fremmedgørelse, menneskelig armod og konflikter: For hvordan skal ulemperne og frugterne af den teknologiske udvikling fordeles blandt samfundets grupper?

»Hvorfor« og »Hvordan«

Et væsentligt element af en teknologivurdering er altid en undersøgelse af, hvorfor og hvordan teknologien indføres.

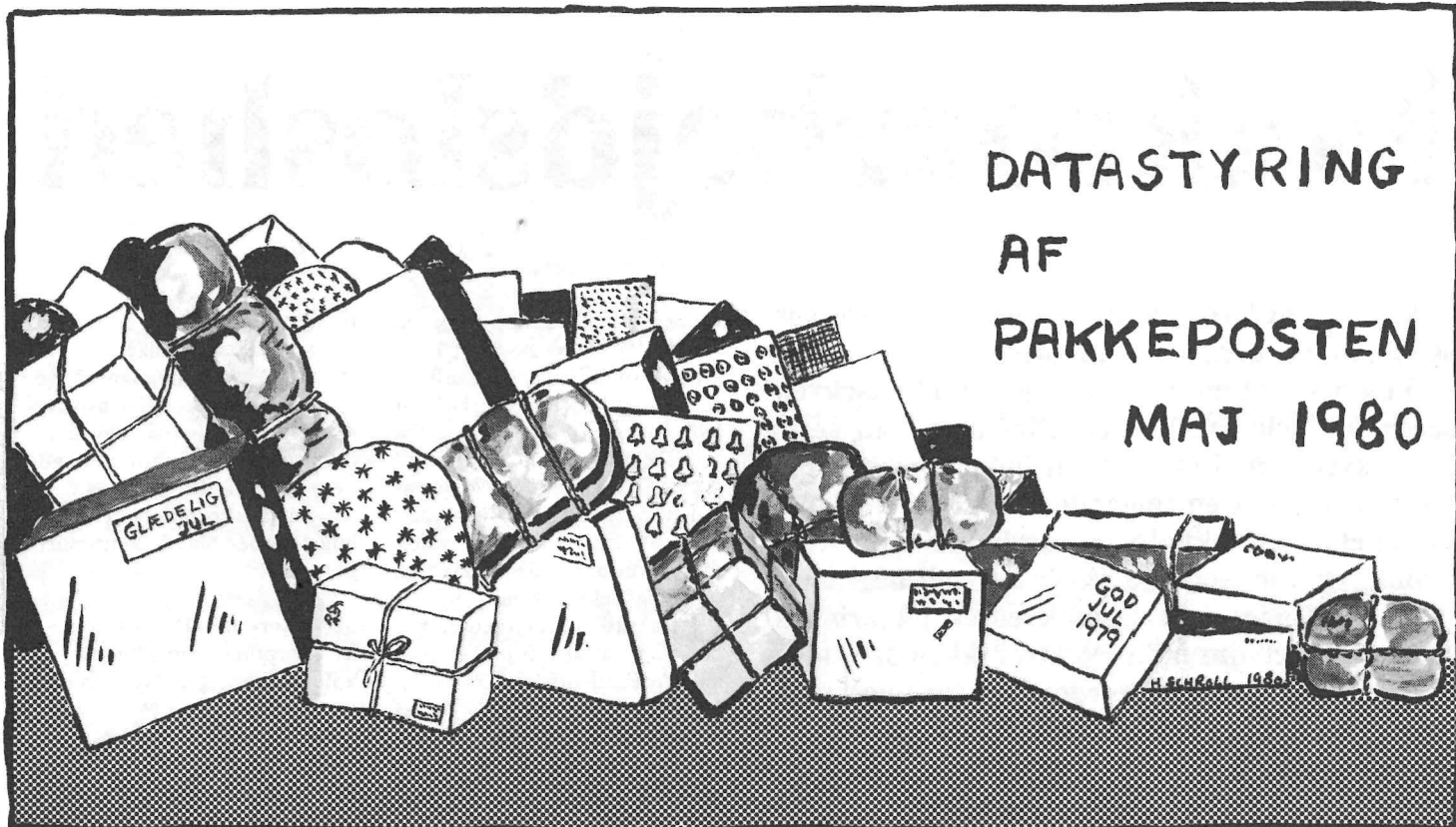
Når alt kommer til alt, træffer private virksomheder altid større beslutninger ud fra økonomiske overvejelser. Det kan være ønsket om at overleve på kort eller lang sigt, hvilket jo afgøres af overskudsmilighederne. Men hvorfor giver mikroelektronikken overskud på kort sigt? En undersøgelse af, om det er effekten af arbejdskraftbesparelsen, den bedre kommunikation, det bedre serviceniveau, tidsbesparelser, kontrol og overvågning, overblik eller hva' vil give et godt grundlag for at vurdere, hvor den næste udvikling af elektronikken vil finde sted.

En undersøgelse af, på hvilket niveau i de store virksomheder beslutningerne om teknologi træffes, vil sikkert ligeledes kunne give et fingerpeg om, hvorfor teknologien indføres: Jo højere niveau beslutningen træffes på, jo større sandsynlighed er der for, at den nye teknologi er et led i en bevidst langsigtet omorganisering af virksomheden.

Arbejdsløshed

I år 2000 vil den eksisterende arbejdsstyrke være beskåret med 50%¹⁾. Hvis mikroprocessorer bliver indført i forsikringselskaber og banker i fuld udstrækning, vil det resultere i 100-150.000 arbejdsløse²⁾. Hos Siemens i Vesttyskland vil et nyt tekstbehandlingsanlæg inden 1990 gøre 4000 ud af 7000 konto-

Mikroprocessor - Makroarbejdsløshed

DATASTYRING
AF
PAKKEPOSTEN
MAJ 1980

riste arbejdsløse, og den vesttyske HK-arbejdsstyrke vil i løbet af 10 år falde fra 5 mill. til 2,5 mill.³⁾ På GNT-telefonfabrikken i Søborg har man for kort tid siden indført en automatisk komponentisætningsmaskine, der overflødiggjør 7 ud af 10 arbejdere⁴⁾.

Sådanne meddelelser om fremtidig — eller allerede foretagne bortrationalisering af arbejdskraften er efterhånden daglige »nyheder« i vore massemedier. I medierne går denne form for arbejdsløshed som oftest under navnet »teknologisk« arbejdsløshed, selvom denne betegnelse egentlig er misvisende: Det er jo ikke teknologien der underskriver fyresedlen. En mere passende betegnelse ville være »rationaliserings« arbejdsløshed; for arbejdsløsheden opstår jo netop først, når virksomhedsledelsen beslutter, at arbejdsbeparelse skal resultere i fyringer fremfor lettere arbejde.

Der foreligger ingen danske undersøgelser over, hvad den nye elektronik medfører af arbejdsløshed i Danmark, selv om denne effekt af teknologien er den mest åbenbare, og selvom effekten kan skabe voldsomme strukturproblemer i hele det danske samfund.

Nogle skribenter sammenligner elektronikkens samfundsendrede effekt, med den ændring overgangen fra hestetrukne transportmidler til motorkøretøjer medførte. De mest begejstrede mikroelektroniktilhængere plejer at berolige gemytterne med, at den arbejdskraft der bortrationaliseres ved hjælp af elektronikke kan finde beskæftigelse i den industri, der producerer mikroelektronikken og i de nye virksomheder, der indbygger elektronikken i regnemaskiner, kasseapparater, vaskemaskiner, robotter o.a.

Den amerikanske økonomiprofessor, Vassilij Leontier bemærker hertil⁵⁾: Det svarer til argumentet, at de dengang overflødiggjorte heste kunne bruges som trækraft i bilindustrien.

Skifteholdsarbejde

Overalt hvor der indføres dyr teknologi i produktionsprocessen vokser antallet af skifteholdsjob. Denne konsekvens skyldes sjældent teknologien selv, men oftest den økonomiske mekanisme i samfundet: Startomkostningerne ved et dyrt produktionsapparat er meget høje i form af rentebyrden på den investerede kapital, mens

omkostningerne pr. produceret enhed sædvanligvis er lave pga. produktionsapparatets effektivitet. Derfor fås den laveste pris pr. produceret enhed ved at producere hele døgnet, dvs. ved at lade folk arbejde på skiftehold.

Tendensen ses tydeligt i statistikken: i de sidste 25 år er der sket en fordobling af skifteholdsarbejdet i fremstillingsindustrien i de vestlige lande; i England er skifteholdsprocenten af arbejdsstyrken steget fra 12,5% i 1954 til 34,5% i 1978⁶⁾. Et dansk skøn fra 1973⁷⁾ anslår, at 120.000 arbejder på skiftehold i industrien, mens »kun« 37.000 var på skiftehold i industrien i 1951.

Den økonomiske nødvendighed i at indføre skiftehold gælder selvfølgelig også ved indførelse af dyrt mikroelektronisk produktionsapparat. men teknologi baseret på elektronik har dog også de modsatte tendenser indbygget som muligheder: Dels har der på mikroelektronik været et kraftigt og konstant prisfald, der gør det økonomiske pres mindre, og dels muliggør den billige elektronik en automatisering af funktioner, der ellers ville være udført af mennesker (på skiftehold).

Da skiftehold er en meget be-

lastende social-psykologisk faktor, er det derfor af stor betydning at få undersøgt om udviklingen kan styres til gavn for mindre skiftehold.

Arbejds miljøet

Monotoni, stillestående eller stillesiddende arbejde i dårlige arbejdsstillinger og overanstrengt syn samt evt. støj er nok de mest belastende fysiske arbejdsmiljøfaktorer ved arbejde, hvor mikroelektronikken har holdt sit indtog. Lægger man hertil social isolation og psykiske faktorer som stress og manglende indsigt i produktionen, er det vel tvivlsomt om brugen af mikroelektronik i de fleste tilfælde forbedrer arbejdsmiljøet, selvom det ofte hævdes, at mikroelektronikken bliver brugt til at automatisere de arbejdsmiljømessigt belastede job.

Social isolation

En del af mikroelektronikkens muligheder er, at den kan udføre arbejdsopgaven hurtigere, nøjagtigere og med mindre spild end den menneskelige arbejdskraft. En anden del af mulighederne er, at elektronikken kan bruges til systematisk at reducere »spildtiden« i arbejdet ved at tilrettelægge arbejdsprocessen så ventetid

på materialer, ændringer på maskinerne, rengøring og andre »naturlige« pauser i arbejdet forsvinder. Hvordan det kan opleves kan illustreres gennem et par citater:

»... Vi kan her se, hvordan medarbejderne i stigende grad bliver overvåget og kontrolleret ved hjælp af terminalerne. Formålet er naturligvis en bedre planlægning. Firmaet er groft sagt nødt til at arbejde henimod en total styring af hver minut. Der er faste programmer, som skal følges. Ellers går der kludder i systemet. Det hele er styret af systemplanlæggere. Du bliver dirigeret af hvad systemet kan... For bare nogle år siden var der mere afslappet på arbejdspladsen. Man kom hinanden ved, hjalp hinanden. Det er der ikke tid til mere. Det sjov, der kunne laves, er væk«⁸⁾.

»— Der er sket store forandringer, hvor jeg har set teknologiens indtog. Arbejdspladser bliver så fordømt ensomme. De bliver lettere, renligere og mindre farlige, men snart sidder man alene på en post uden omgang med andre, måske bortset fra i frokostpausen. Der bliver ikke spøgt, smådrillet, fundet på øgenavne og lagt op til hidsige diskussioner på sådanne arbejdspladser. Her bliver man siddende og ser på en apparattavle, eller man går rundt og kontrollerer en maskine. Der bliver færre og færre på skiftet, og snart ser man ikke hinanden hele dagen, og slutteligen kender man næsten ikke sine arbejdskammerater«⁹⁾.

Opsplitning af arbejdet

En forudsætning for udviklingen af mikroelektronikken er stærkt specialiserede uddannelser for udviklingsfolkene. Det er overordentlig teknologisk krævende at placere 100.000 transistorer på en silicium-brik på 5 gange 5 mm. Det kræver eksperter på snævre områder. Og ofte går udviklingen så stærkt, at specialisterne må bruge alt deres overskud for blot at følge med indenfor deres eget felt. Resultatet bliver let skyklapper.

Ved indførelsen af elektronisk styrede maskiner på arbejdsgulvet, udtages ofte »de bedste« håndværkere til videre uddannelse som programmører eller reparører af maskinerne, mens de »almindelige« håndværkere får et mindre interessant arbejde, hvor de ikke behøver deres erfaring og uddannelse. Til sidst behøver man ikke denne håndværkerkategori. Man benævner

ofte denne proces som en »de-kvalificering« af arbejdskraften. Det opleves f.eks. sådan: »— Stoltheden ved at have lavet et produkt går tabt. Jobbet er ikke mere kreativt. Det bliver ligegyldigt arbejde. Metalarbejderen har lært at fræse og dreje og meget andet, men med arbejdsdelingen skal han ikke længere lave et færdigt stykke arbejde«⁸⁾

Overvågning og kontrol (af arbejderne)

Et fransk forsikringsfirma havde udstyret samtlige firmaets 70 døre med automatisk døroplukker, når man viste sit ID-kort. Samtidig blev de normale dørhåndtag fjernet. Da døroplukningsmekanismen samtidig var koblet til en central computer, kunne ledelsen på en dataskærm til enhver tid se, hvem der var hvor. Samtidig skrev computeren statistik over, hvor lang tid hver enkelt ugentlig tilbragte på toiletet, i kantinen, på eget kontor, osv.¹⁰⁾

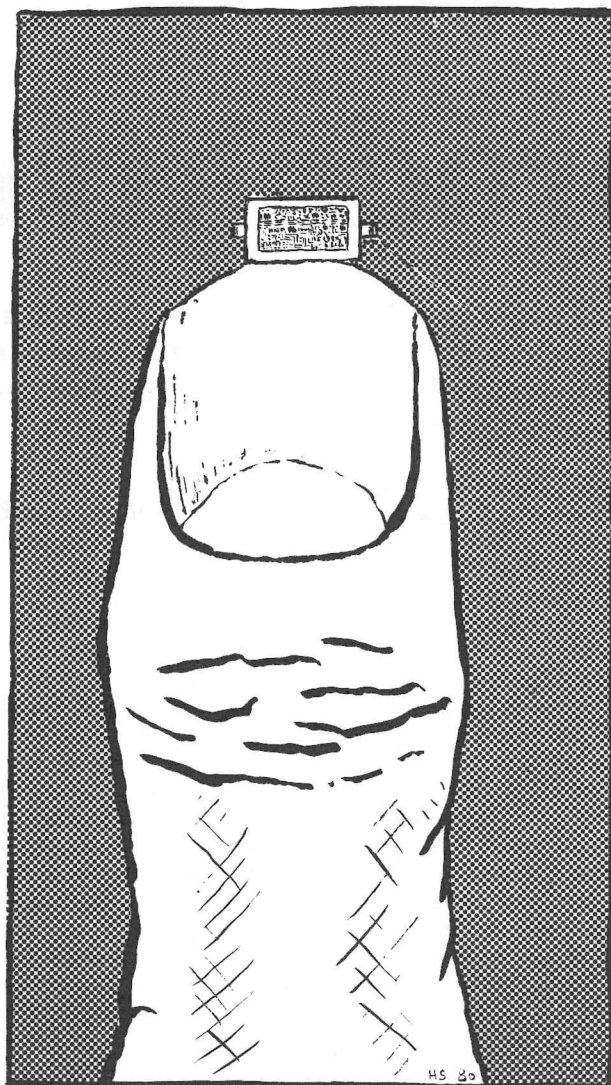
Det lykkedes dog fagforeningen at bekæmpe dette system. Det er dog ikke alle steder fagforeningerne står så stærkt:

I Magasin i København sælger de ansatte varerne via kasseapparater, der står i forbindelse med et centralt EDB-anlæg. På grundlag af det registrerede salg udarbejder maskinen hver salgsperiode en »hit«-liste over, hvor stort et beløb, hver af de ansatte i den forløbne periode har solgt for. Direktøren hævder, at hitlisterne er til for de ansattes skyld, »så man personligt kan se hvor man ligger i forhold til kollegerne«⁴⁾. Han oplyste ikke om det var de ansatte, der havde bedt om hitlisterne.

EDB-maskiner, der er forbundet til kasseapparaterne kan selvfølgelig også bruges til at registrere fejlopslag og anden »spildtid« for hver enkelt ansat. Samtidig udarbejder maskinen statistikker over, hvornår der er størst belastning på kassediske, hvorefter ledelsen bruger disse statistikker til at føre en ansættelsespolitik således at alle ansatte mest mulig er beskæftiget ved kasserne. En konsekvens heraf er den megen deltidsansættelse i butiksektoren. Og et deltidsansat personale, der sjældent er samlet, er ofte et dårligt fundament til at rejse krav over for ledelsen.

Det handler om magt

En teknologivurdering kan selvfølgelig undersøge langt flere aspekter og konsekvenser af en bestemt teknologi. Men det, det i sidste instans drejer sig om, er,

MIKROELEKTRONIK "JOBKILLEREN"

hvorledes teknologien påvirker magtforholdene i samfundet. For, som den tidligere engelske industriminister, Antony Benn, har udtrykt det:

»Kontrollen med teknologien er et centralt, politisk spørgsmål, der ikke kan adskilles fra den gamle og stadig værende debat om fordelingen af rigdom og magt i ethvert af verdens lande«¹¹⁾.

Det drejer sig ikke bare om at styre teknologien i al almindelighed, men om, hvilke mål, man ved hjælp af teknologien vil styre imod. Foreløbig kan man dog nøjes med at kæmpe for: »Ikke blind modstand mod vækst, men modstand mod blind vækst«¹¹⁾.

Teknologivurdering kan være det første skridt mod dette mål.

Uffe Rasmussen

Referencer:

- 1) Aktuelt d. 12/3 - 1980.
- 2) »Vi bruger også«, Danmarks Radio d. 17/3 - 1980.
- 3) Socialistisk Dagblad d. 27/2 - 1980: Interview med HK's EDB-sekretær Kjeld Bloch Nielsen.
- 4) »Mennesker på arbejde« i TV d. 20/3 - 1980.
- 5) Arbejds miljø nr. 1/1980.
- 6) International Labor Review, Vol 119, nr. 1, 1980.
- 7) Arbejds miljøgruppens 3 rapport. Kbh. 1973.
- 8) Fagbladet nr. 20, d. 10/11 - 1979.
- 9) Fra »Teknisk Ukeblad« gengivet i Ingeniøren d. 21/3 - 1980.
- 10) Arbejds miljø nr. 11/1977.
- 11) Citatet hentet fra bogen »Kontrol med teknologien« Kbh. 1979.

Mere om produktvurdering

I sidste nummer af NOAH-bladet bragte vi to artikler om den nye produktlov, samt et åbent brev til miljøministeren der skulle bringe klarhed over nogle dunkle punkter i loven.

Vi stillede ham 5 spørgsmål:

- 1) Får offentligheden oplysning om, hvilke stoffer, der anmeldes og godkendes iflg. loven, og i bekræftende fald, hvordan?
- 2) Har arbejdere og forbrugere, der kan forventes at komme i berøring med anmeldte kemiske stoffer eller produkter, mulighed for at få oplysning om disses kemiske sammensætning?
- 3) Har arbejdere og forbrugere, der kan forventes at komme i berøring med et anmeldt kemisk stof eller produkt, mulighed for at klage over dets frigivelse?
- 4) Har arbejdere eller forbrugere, der kan forventes at komme i berøring med et godkendt bekæmpelsesmiddel, mulighed for at klage over godkendelsen?
- 5) Har miljøgrupper mulighed for at klage over anmeldelse eller godkendelse af kemiske stoffer eller produkter, der kan forventes at blive udledt til miljøet?

Vi har nu modtaget miljøministerens svar, som gengives nedenfor:

Kære Pia Frederiksen

Tak for dit brev om den nye kemikalielov. Du stiller mig en række spørgsmål, som NOAH-Københavns produktgruppe har formuleret under arbejde med loven. Jeg vil gerne søge at besvare spørgsmålene.

Først vil jeg dog gerne knytte en kommentar til indledningen. Det fremgår af den, at loven efter jeres mening ikke er vidtgående nok. Den skulle have bygget på et godkendelsessystem for både nye og gamle kemiske stoffer og produkter, således at de ikke måtte sælges, før de var godkendt af myndighederne.

Som bekendt bygger loven ikke på dette princip, men på det princip, at kemiske stoffer skal anmeldes til myndighederne. Anmeldelsen af stofferne skal indeholde resultaterne af en række undersøgelser af stoffernes egenskaber. På baggrund af disse undersøgelser kan myndighederne derefter koncentrere indsatsen om de stoffer, hvor disse

undersøgelser viser, at der er størst risiko. Godkendelsessystemet anvendes kun for kemiske stoffer og produkter til særlige formål.

Når loven ikke bygger på et generelt godkendelsesprincip, skyldes det følgende: en godkendelse forudsætter, at alle kemiske stoffer og produkter vurderes med hensyn til samtlige mulige anvendelser af disse, uanset om der er tale om helt ufarlige produkter og helt problemløse anvendelser. en sådan godkendelsesordning ville kræve en økonomisk og personalemæssig indsats, der ville være mange gange større end anmeldelsesordningen, og indsatsen vil ikke komme til at stå i bare tilnærmelsesvis forhold til resultatet.

I øvrigt kan jeg om spørgsmål 1 oplyse, at der allerede nu hvert år offentliggøres lister over godkendte bekæmpelsesmidler. Det er tanken at videreføre denne praksis for kemiske stoffer og produkter, som godkendes efter lovens kapitel 7. Endvidere vil den eksisterende liste over farlige stoffer blive videreført og med jævne mellemrum offentliggjort i revideret form. Med hensyn til anmeldte kemiske stoffer overvejer miljøstyrelsen på et senere tidspunkt at offentliggøre oplysninger om anmeldelser, væsentlige afgørelser mv., på samme måde som det sker indenfor miljølovens område.

Vedrørende spørgsmål 2 er udgangspunktet, at offentligheden har adgang til alle oplysninger i en anmeldelse. Denne adgang omfatter dog ikke oplysninger, som anmelderen ønsker behandlet som fortrolige, fordi de er af væsentlig økonomisk betydning for ham. Med mindre anmelderen ønsker oplysninger om et stofs kemiske sammensætning behandlet fortroligt og har givet en efter myndighedernes skøn fyldestgørende redegørelse for, at oplysningerne er af væsentlig økonomisk betydning for ham, vil offentligheden derfor kunne få oplyst anmeldte stoffers kemiske sammensætning.

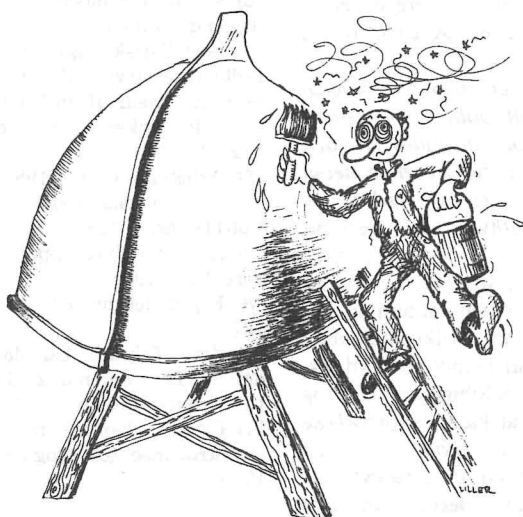
Spørgsmål 3 bygger vist på en

misforståelse, idet der aldrig bliver tale om at frigive et anmeldt kemisk stof. Anmelderen skal nemlig ikke have nogen tilladelse fra myndighederne til at sælge et anmeldt stof. Han må imidlertid være forberedt på, at myndighederne, ud fra de meddelte oplysninger og eventuelle supplerende undersøgelser, senere i en bekendtgørelse kan fastsætte, at det pågældende stof ikke må bruges til bestemte formål, eller at det eventuelt helt forbydes. Ligesom man ikke kan være klageberettiget i forhold til et forbud, som gives i en lov, kan man heller ikke være klageberettiget i forhold til et forbud, som udstedes i form af en bekendtgørelse med hjemmel i en lov. Derimod vil ønsker og oplysninger fra de nævnte grupper naturligvis kunne indgå i overvejelserne omkring udstedelse af en bekendtgørelse, der griber ind mod et bestemt stof.

I spørgsmål 4 spørges, om de nævnte grupper kan klage over en godkendelse af et bekæmpelsesmiddel. Udgangspunktet er, at de nævnte grupper kan klage over en godkendelse, hvis godkendelsen efter sit indhold på væsentlig måde berører deres forhold. Langt vigtigere er det imidlertid, at det i loven er bestemt, at en godkendelse straks skal trækkes tilbage, hvis stoffet eller produktet medfører alvorlig fare for sundhed og sikkerhed. Godkendelse kan ligeledes tilbagekaldes, hvis nye oplysninger skønnes at gøre det nødvendigt. Uanset om en af de nævnte grupper er klageberettiget, vil de nye oplysninger og vurderinger som fremkommer, blive undersøgt i relation til de nævnte regler om tilbagekaldelse af en godkendelse.

Endelig med hensyn til den situation, der er omtalt i spørgsmål 5 er det sådan, at den ikke vil blive behandlet anderledes end de situationer, der er nævnt i spørgsmål 3 og 4. Jeg kan derfor henvise til mine svar på disse spørgsmål.

Med venlig hilsen
Ivar Nørgaard

SKIDTET ER VEL PRODUKTVURDERET!

Da ministeren på god bureaukratisk vis kryber uden om de pinlige sider af spørgsmålene, har vi tilladt os at kommentere svaret:

Til ministerens kommentar om en godkendelsesordnings mulighed kan anføres, at flere og flere er utrygge ved de mange kemikalier, der tages i anvendelse og ledes ud i miljøet. Nødvendigheden af at gennemgå kemikalie-markedet kritisk er presserende. Der er da også f.eks. i USA taget skridt i den retning.

Kravet om en godkendelsesordning betyder selvfølgelig ikke, at Danmark skal gennemgå alle kemikalier fra i dag til i morgen. Men miljøministeren ved ligeså godt som vi, at »ufarlige produkter« og »problemløse anvendelser« i høj grad er et spørgsmål om øjnene der ser det.

Derfor kunne man beslutte, at kemiske stoffer og produkter principielt bør godkendes. Praxis kunne så blive, at alle nye stoffer skulle godkendes, mens de allerede markedsførte blev gennemgået i løbet af et fastlagt tidsrum — med de mest »mistænkelige« stofgrupper forrest.

I stedet vælger man som sædvanlig en halv løsning som ikke skaber sikkerhed for nogen.

Svaret til spørgsmål 1 lyder jo meget positivt: ministeren vil generelt holde offentligheden orienteret. Vi kan så afvente et udspil angående offentliggørelse af anmeldelser fra miljøstyrelsen.

Men man bliver lidt betænkelig ved dette løftes værdi, når man læser svaret på spørgsmål 2.

Heraf ser man, at anmelderen stort selv kan bestemme, om et produkts sammensætning må offentliggøres eller ej.

Som nævnt i sidste NOAH-blad, er det i dag oftest produktionsprocessen og ikke produktets sammensætning, der er »hemmeligheden« i industriens indbyrdes konkurrence.

Derfor forekommer det helt uforståeligt, at der ikke kan laves en generel offentliggørelse, så arbejdere og forbrugere kan finde ud af, hvad de har mellem hænderne. Man kunne få mistanke om, at interessen i at give befolkningen mulighed for indsigt ikke var så stor endda.

Værdien af retten til at klage over godkendelse af bekæmpelsesmidler bliver også tvivlsom under de forudsætninger.

At løsningen snarere er kvart end halv ses af svarene på spørgsmål 3 og 5. Her står, at kun myndighederne kan gribe ind overfor anmeldelsen af et stof. Dvs. at brugerens tvivl om et stofs farlighed ikke kan hindre, at stoffet markedsføres. Oven i dette kan han endda hindres i at skaffe sig oplysning om dets sammensætning. Muligheden for at argumentere imod anvendelsen af et produkt bliver ringe, og det kan blive nødvendigt at gribe til andre midler, f.eks. boykot.

Ministerens svar ser altså ud til at underbygge konklusionen på de tidligere artikler om den nye produktlov. Nemlig at den ikke er ret meget værd for dem, der skal bruge de nye kemiske stoffer og produkter.

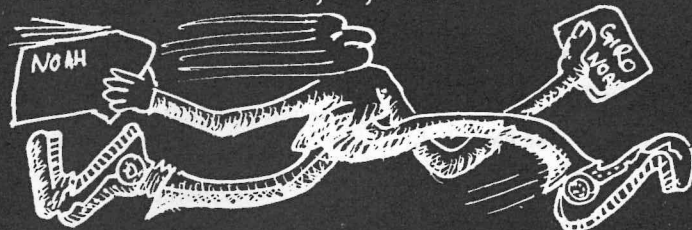
UFARLIGE PRODUKTER
I PROBLEMLØSE ANVENDELSER !?

FORNY DIT ABONNEMENT PÅ NOAH-BLADET ALLEREDE NU

Dette er det næstsidste nummer af NOAH-bladet, du modtager i denne abonnementsserie.

Den ny abonnementsserie omfatter numrene 71-78.

Prisen er kr. 65,-, som kan indbetales til

NOAH
Rådhusstræde 13¹
1466 Kbh. K
Giro 5 56 00 39

Miljø-lejr NOAH

1980

Miljølejren NOAH er igen i år placeret på dobbeltøen Avernakø-Korshavn i det sydfynske øhav.

Formålet med lejren er at informere om og arbejde med miljøproblemer. Det foregår dels gennem teoretisk arbejde, dels gennem praktisk arbejde, men ikke mindst gennem det daglige sociale samvær.

Det kræver ingen specielle forudsætninger for at komme med. Programmet er tilrettelagt, så alle kan deltage. Det forventes dog, at man aktivt og interesseret deltager i programmet og i det praktiske arbejde.

Lejrforløbet er inddelt i emneperioder, og man kan kun tilmelde sig hele perioder.

Der er i år 5 emneperioder, nemlig

ENERGI

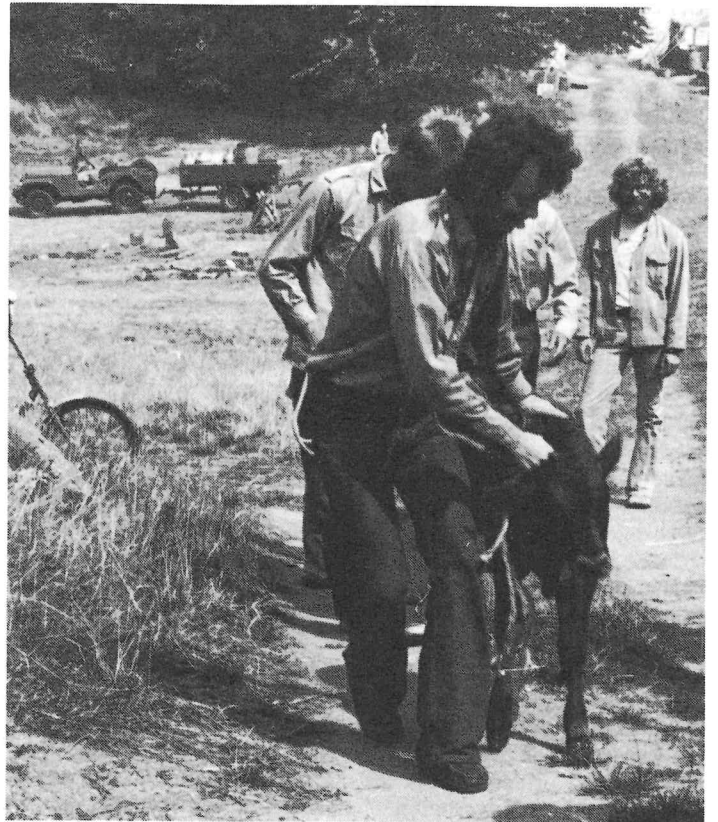
LANDBRUG

MAD

ARBEJDSMILJØ

NOAH-SEMINAR

— og selvfølgelig forlejr og efterlejr.

Lidt om energiperioden:

Lejrens tema er »energi«. Vi vil forsøge at komme ind på, dels hvordan vedvarende energiformer FUNGERER, og dels hvilke SAMFUNDSSTRUKTURER disse energiformer kan eksistere under.

Vi har planlagt at bygge nogle energianlæg — solfangere, der kan forsyne lejren med varmt vand, små vindmøllemodeller og evt. et lille biogasanlæg.

Dette praktiske arbejde har vi tænkt fortrinsvis skal foregå om eftermiddagen mens vi om formiddagen primært vil beskæftige os med teori: foredrag, oplæg, diskussioner mv.

Måske bliver der mulighed for, at tage til Fyn og se nogle fungerende vedvarende energianlæg.

Der er lagt et nogenlunde fast program for den første halvdel af lejren. Den sidste halvdel planlægger lejrdelegerne ud fra det løse program, der i forvejen er lagt.

Børnepasning er på lejren et

fællesanliggende på linje med madlavning og opvask: lejrdelegerne skiftes til at passe børn om formiddagen under foredrag, diskussioner mm.

Det er vigtigt, at vi på lejren får det rart sammen. Vi håber, at lejrdelegerne har lyst til at synge, spille og lege med hinanden. Især håber vi, at der bliver bragt mange musikinstrumenter med.

Til slut skal lige bemærkes, at der ikke kræves nogen specielle forudsætninger for at deltage i lejren — udover almindelig interesse i energidebatten.

Om landbrugsperioden:

Dansk landbrug nu og i fremtiden

I de 10 dage lejren varer vil vi beskæftige os med det danske landbrug.

Igennem foredrag og gruppearbejde vil vi beskæftige os med følgende spørgsmål:

Hvordan er det danske landbrug nu og hvorfor? Hvilken indflydelse har det på vores er-

næring? Hvordan kunne det ellers være?

Der vil blive oplæg fra forskellige fagfolk om traditionelt landbrug, økologisk landbrug, alternativ bosætning i landbruget, ernæringspolitik, landbrugspolitik.

Desuden vil vi invitere nogle politikere til diskussion om dansk landbrugs fremtid.

Meningen med en NOAH-lejr er dels at lære en masse, og være indstillet på at arbejde videre ud fra oplæggene, og dels at holde ferie. Således vil der også blive tid til at nyde de dejlige omgivelser.

På lejren skal vi endvidere lære hinanden at kende. De praktiske opgaver løser vi i fællesskab, og det er deltagerne selv, der skaber en lejr, og derfor må det være op til dem at forme lejren efter deres ønsker.

Mad:

Mad er ikke bare mad.

På lejren skal vi ikke gøre hinanden til små eksperter i enkelte sider af madproblemet — i stedet

vil vi forsøge at samle de mange aspekter ved det »at købe en vare«. Hvad er det man køber? Næring? Tilsætningsstoffer? Emballage? Støtte til bestemte politiske forhold? ... hvilke kriterier vælger vi ud fra? Vi skal også prøve at finde nogle handle-måder og løsninger til problemer som: Hvad og hvor meget bør vi selv gøre derhjemme? Hvilken forbrugerpolitik kan vi stille op? Kan vi gennem vores valg af fødevarer bestemme, hvilke varer, der produceres?

Derfor håber vi at deltagerne har — ikke nødvendigvis en masse viden — men fulgt lidt med i de seneste års maddebat (nitrit, kødløse kødpølser, penicillinsvin). Efter behov kan vi dog godt lave små »til lejligheden«-grupper om enkeltemner.

Arbejdsformen er lagt an på både skæg og alvor, praktik og teori med konkrete arbejdsopgaver i mindre grupper, oplæg og diskussion med indbudte erhvervsfolk og politikere.

For børnene skal vi i fællesskab sørge for at der er aktivite-

ter, som også kan have noget med mad at gøre: besøge en gård, male korn, undersøge dyr og planter i skoven. Madlavningen er deltagerne også selv ansvarlige for. Vi vil lave nogle madplansforslag, som tager hensyn til netop de ting, vi diskuterer, altså så vidt muligt en økologisk forsvarlig mad (dvs. også moderate mængder fisk og kød).

Arbejds miljøejr:

Hvad er arbejds miljøejr?

Hvor ligger de egentlige problemer, når der snakkes om arbejds miljøejr?

Hvilke instanser/samfundsgrupper er indblandet i afgørelser om arbejds miljøejr, og hvordan er deres løsning på arbejds miljøproblemerne?

I denne emneperiode vil vi tage udgangspunkt i spørgsmål af denne art for at belyse dels vilkårene når man snakker arbejds miljø og dels hvad man kan gøre for at tage fat på disse problemer. Det overordnede emne for hele lejren er levevilkår, så vi vil prøve at se på hvordan arbejds miljøejr hænger sammen med de øvrige dele af den enkeltes/vores levevilkår. Problemerne lader sig jo ikke løse helt uafhængigt af hinanden.

Vi håber at alle I der kommer på lejren selv har nogle erfaringer med arbejds miljøejr, som I har lyst til at videregive gennem gruppearbejde og diskussioner.

Vi vil invitere nogle foredragsholdere, der kan fortælle om arbejds miljøproblemer. Dette vil de gøre dels generelt og dels ud fra egne, konkrete erfaringer.

Vi håber selv det bliver både spændende og afvekslende, men for at det skal blive rigtig vellykket, må I selv være med til at få lejren til at fungere — både med hensyn til emnet og de praktiske ting — og det tager tid, men det er samtidig rart.

Lejren er selvfølgelig fuld af andre muligheder end emnet for perioden. Der skal være tid til at hygge med børn og voksne, spille, synge, bade og hvad der ellers hører en ø-lejr til — men stemningen skaber I selv! Vi sørger for at rammerne er i orden.

NOAH-seminar

Denne uges program henvender sig især til NOAH-aktive.

På seminaret vil der være oplæg og diskussioner omkring aktuelle miljøspørgsmål og organisatoriske spørgsmål. Disse kunne f.eks. være: forholdet mellem NOAH og de parlamentariske organer, NOAH's holdning til »grønne partier« mv. Det endelige program er endnu ikke udarbejdet (feb. 80) men vil blive tilsendt deltagerne inden ugens start. Der kan jo ske meget på miljøfronten inden da!

Desuden skal vi øve os i at viderebringe vores budskab. Vi koncentrerer os om den direkte formidling: aktionsteater, musik, gøgleri mv.

Men vigtigt er det også at vi samtidig lærer hinanden at kende og har det rart med børnene og hinanden.

For dem, som ikke er NOAH-aktive (endnu!) vil vi starte ugen med at fortælle om NOAH.

Det var så lidt om emneperioderne, men hvordan er der på lejren?

Lejrpladsen ligger på Korshavn i et naturskønt område med ca. 5 minutters gang til stranden. Der er ca. ½ times cykeltur til Brugsen.

Miljølejren er en teltlejr. Der er 4 fælles sovetelte, et køkken/spisetelt, et aktivitetstelt og et værkstedstelt. I soveteltene er underlaget halm overdækket med pressenninger.

Herudover er der andre nødvendige faciliteter (borde, bænke, mult, vaske- og opvaskeplads osv.), men forbedringer af lejren undervejs vil være en oplagt biaktivitet.

Der er plads til 75 personer i hver periode. Heraf dog maksimalt 25 børn under 12 år. Dette har vi besluttet, for at både voksne og børn skal kunne få et rimeligt udbytte af lejren.

I den praktiske indretning af lejren forsøger vi at leve op til nogle af de ideer, NOAH har omkring et økologisk (mini-) samfund.

— WC'et er en mult, hvor lortet i løbet af nogle år bliver omdannet til muld.

— Vi etablerer en affaldssortering, idet det meste »affald« i virkeligheden er ressourcer.

— Mht. maden forsøger vi at undgå f.eks. sminkede og underlødige fødevarer. Lejren er dog ikke rent vegetarisk, og hvad der skal spises, er op til de enkelte

madhold (dog inden for budgettets rammer).

— Desuden vil den første uge (energiugen) forsøge at lave mindre alternative energianlæg, som de efterfølgende perioder kan få glæde af.

Fælles ansvar

At lejren kommer til at fungere mht. mad, opvask, oprydning osv. er et fællesansvar. På fællesmøderne kan vi diskutere fordelingen af opgaverne. Planlæggerne for de enkelte perioder vil hjælpe med råd og vejledning, hvor det er nødvendigt.

At børnene bliver inddraget i lejrens aktiviteter er ligeledes et fællesansvar (for alle). Man kan f.eks. på fællesmødet aftale en bærnepasningsordning på de tidspunkter, hvor der er foredrag. Men ellers kan man inddrage børnene i de praktiske opgaver, arrangere udflugter, snobrødsbagning osv.

Hvad kan man forvente af det faglige

Nok er en lejrperiode et minikursus i et NOAH-emne, men det er også sommerferie. For at der også skal være tid til at nyde naturen og hinanden og til at være sammen med børnene, vil der normalt være teori højst 2-3 timer om dagen.

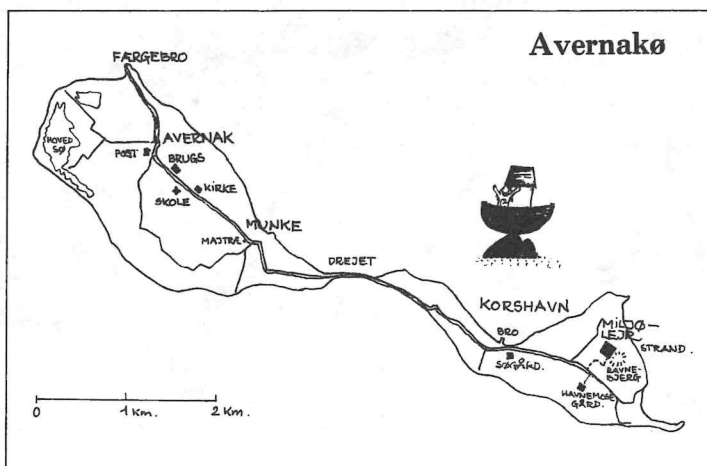
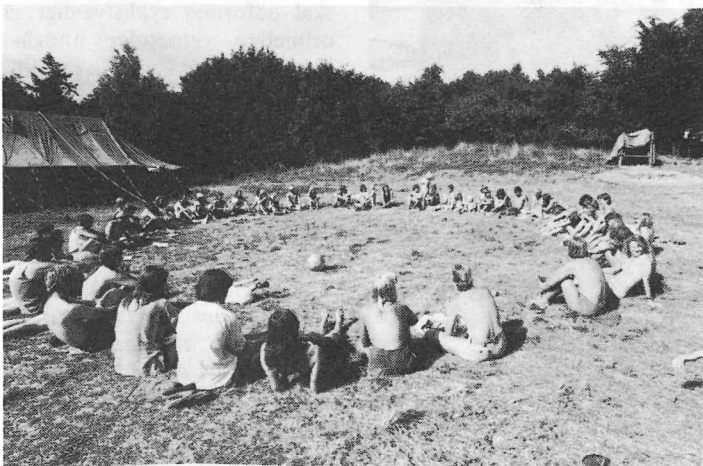
I resten af tiden kan der være aktiviteter, hvor børn også kan deltage.

Man skal således ikke forvente at blive uddannet til ekspert, men man vil få en indføring i et NOAH-emne.

I hver periode vil der være information om NOAH, NOAH's arbejde og om, hvordan man kan blive aktiv i NOAH.

Altså, fat telefonen eller skriv efter program hos:

Miljø-lejren NOAH
Svendborg Landevej 44
5874 Hesselager
Tlf. hverdage 15 - 17:
(09) 25 24 70.

3195 5700

33990 330

Cyklistdemonstration

lørdag d. 31. maj

Dansk Cyklist Forbund's traditionsrige cyklistdemonstration afholdes i år lørdag d. 31. maj. Der afholdes demonstration samtidigt i ca. 30 byer over hele landet under temaet »Gør de svage trafikanter stærke«. I 1979 var der demonstration i 20 byer, så Dansk Cyklist Forbund kan konstatere en stor fremgang i antallet af byer, der ønsker at arrangere demonstration.

Cyklisternes problemer er imidlertid også store. Trods venlige politikerord og -løfter gennem årene er forholdene for cyklister, trods visse forbedringer, generelt forkastelige. Dette skyldes hovedsageligt, at bilen fortsat behandles som en »hellig

ko«, når det gælder trafikinvesteringer. Dette illustreres i ekstrem grad af, af hvis man investerede det samme milliardbeløb i bygning af cykelstier, som måske nu postes ud på en ulyksalig Farøbro, da kunne man anlægge ca. 3000 km(!) cykelsti. *Det svarer til en forøgelse af det stinet, som idag findes i hele Danmark, såvel i by som på land, på ca. 75%.* De 3000 km cykelsti er altså, hvad der kan fås for de penge, man vil bruge på bare ét anlæg for biltrafikken.

Den enorme skævhed i trafikinvesteringerne kan ikke vises tydeligere.

Prisen for politikernes manglende vilje til at forbedre betin-

gelserne for cyklister er selvfølgelig trafikdrab og -kvæstelser. I 1978 var der ifølge Danmarks Statistik 117 dræbte og 1514 hårdt kvæstede cyklister. Heraf var henholdsvis 32 og 596 børn under 15 år.

Disse forhold er helt uacceptable!

Politikernes megen snak om besparelser virker mere og mere som tom snak, når de ved en målbevidst investering i forbedring af cyklisternes forhold kunne opnå store besparelser på langt sigt.

Hvor bilismen nemlig er samfundet et dyrt bekendtskab i form af trafikdrab og -kvæstelser, import af biler, benzin, inve-

steringer i veje, broer mm. er cyklen billig både for samfundet og den enkelte.

Den støjer ikke, forurener ikke og forbedrer folkesundheden via den gavnlige motion man opnår ved at cykle. Kort sagt den gavner Danmarks i forvejen hårdt belastede økonomi.

Den tid må være forbi, hvor Vejdirektoratet med stolthed bekendtgør, at Statens investeringer i cykelstier mere end fordobles fra i 1979: ca. 8,5 mill. kr. til i 1980: ca. 22,1 mill. kr. Disse latterlige beløb er et grotesk udtryk for politikernes manglende forståelse for det store behov for trafikinvesteringer for cyklister. Et behov, der er vokset støt år for år i takt med benzinprisernes himmelflugt og folks ønske om at få motion. Dette betyder, at en stadig større del af Danmarks befolkning anvender cyklen i den daglige transport!

Nu må politikerne vågne op!

For at afhjælpe den nuværende situation kræver vi følgende: Alle trafikveje forsynes med cykelstier, cykelstier skal føres frem til vejkryds og forlænges med cykelfelter, radikale begrænsninger af biltrafikken i tætte byområder, trafiksignaler skal udføres cyklistvenligt så urimelige ventetider undgås, dobbeltrettet cykeltrafik i trafiksvage ensrettede gader, cykler skal kunne tages med i busser og tog.

Der skal simpelthen føres cykelpolitik! En cykelpolitik, der sikrer, at alle aldersgrupper kan cykle sikkert i trafikken.

Cyklistdemonstrationen afholdes for at vise politikere og planlæggere, at Danmarks ca. 2 mill. cyklister ønsker, at deres rimelige krav skal blive hørt.

Dansk Cyklist Forbund, demonstrationsudvalget (Kbh.)

foto: Morten Degnbøl